অধ্যায় ১১ ঃ দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণ* ঃ সাধাৰণ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ অসমীয়া ৰামায়ণ পৰম্পৰা

১১.৪ দুর্গাবৰৰ কাব্য প্রতিভা

১১.৫ *গীতি-ৰামায়ণৰ* মূল আৰু ৰচনা কাল

৬১.৬ *গীতি-ৰামায়ণৰ* ৰচনাৰীতি

১১.৭ *গীতিৰামায়ণত* প্রক্ষিপ্ততা

১১.৮ *গীতি-ৰামায়ণৰ* সাহিত্যিক সৌন্দর্য

১১.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.১০ অধিক জানিবলৈ

১১.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৱল ৰূপৰেখা)

১১.১২ আর্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰামায়ণ' সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- দুর্গাবৰৰ সাহিত্য প্রতিভাৰ সম্পর্কে জ্ঞান লাভ কৰিব
- অসমীয়া সাহিত্যত ৰচিত ৰামায়ণী সাহিত্য সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'* কাব্যৰ বিষয়ে সবিশেষ জানিব পাৰিব
- লগতে মূল ৰামায়ণ আৰু দুর্গাবৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* তুলনামূলক আলোচনা কৰিবলৈ সমর্থ হ'ব।

১১.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া দ্বিতীয় ষান্মাসিকৰ অন্তর্গত এইখন ঐচ্ছিক-২ পাঠ্যবিষয় 'ভক্তি সাহিত্য'। পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো একাদশ অধ্যায়। ইয়াৰ শীর্ষক 'দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণ ঃ সাধাৰণ আলোচনা'। ষোড়শ শতিকাৰ প্রথমার্ধৰ কবি দুর্গাবৰৰ সম্পূর্ণ নাম-দুর্গাবৰ কায়স্থ। গীতি-ৰামায়ণৰ বাহিৰেও তেওঁৰ আন এখন কাব্য হ'ল 'বেউলা-আখ্যান'। তেওঁক পাঁচালী কবি হিচাপেও জনা যায়।

অসমীয়া সাহিত্যত পোনপ্রথমে প্রাক্ শংকৰীযুগৰ শ্রেষ্ঠ কবি মাধৱ কন্দলীয়ে 'ৰামায়ণ'

ৰচনা কৰে। দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ' মূল বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ তুলনাত অপ্রমাদী কবি মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ প্রভাৱহে যথেষ্ট পৰিমাণে পৰিছে বুলিব পাৰি। তথাপি কবিৰ মৌলিক প্রতিভাক প্রশংসা কৰিব লাগিব। মূল কাহিনীৰ সাৰভাগ গ্রহণ কৰিলেও কবিৰ কাব্যিক প্রতিভাই গীতি-ৰামায়ণক অন্যন্যতা প্রদান কৰিছে। এই অধ্যায়ত দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ সকলোবোৰ দিশ সামৰি আলোচনা কৰা হ'ব।

১১.৩ অসমীয়া ৰামায়ণ-পৰম্পৰা

দশম-একাদশ শতিকাৰ *কালিকা পুৰাণত* অসমত ৰামায়ণৰ প্রভাৱ আৰু ৰামকথাৰ উল্লেখ থকাৰ বিষয়ে প্রথমে জনা গৈছিল। ইয়াৰ আগৰ সময়ছোৱাত ৰামৰ বিষয়ে কোনো ধৰণৰ ৰচনাৰ প্রমাণ বর্তমানলৈ উদ্ধাৰ হোৱা নাই। কিন্তু ইয়াৰ আগেয়ে ৰামায়ণৰ কথাৰ প্রচলন নাছিল তেনে নহয়; কিন্তু আর্য সভ্যতাৰ লগতেই ৰামায়ণৰ কাহিনী নিশ্চয় অসমত প্রচাৰ হৈছিল। বিভিন্ন সময়ত হিন্দু পৰাক্রমী ৰজাৰ ৰাজত্ব কালত দুয়োখন মহাকাব্য 'ৰামায়ণ' আৰু 'মহাভাৰতৰ' কাহিনী জনসমাজত প্রচলিত থকাৰ লগতে অতি জনপ্রিয়ও আছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। *কালিকাপুৰাণত* ৰাম-সীতাৰ জন্মৰ পৰা বিবাহ আদিৰ লগতে ৰাম-ৰাৱণৰ যুদ্ধ আদি সম্পর্কেও বর্ণনা পোৱা যায়। ইয়াৰ পৰৱর্তী সময়ত ৰচিত ডাকৰ বচনতো লংকাৰ নামৰ উল্লেখ পোৱা যায়; যদিও ৰাম সীতাৰ কথা তাত পোৱা হোৱা নাই। ইয়াৰোপৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ প্রথম লিখিত নিদর্শন চর্যাপদবোৰতো বেপাৰ-বাণিজ্যৰ ঠাই হিচাপে লংকাৰ উল্লেখ মনকৰিবলগীয়া। মন্ত্রপুথিবোৰতো কম-বেছি পৰিমাণে ঠায়ে ঠায়ে ৰামায়ণৰ কাহিনী আৰু কেইবাটাও চৰিত্রৰ উল্লেখ পোৱা যায়। যদিও মন্ত্রপুথিৰ সঠিক ৰচনাকাল বর্তমানলৈ নিঃসন্দেহে ক'ব নোৱাৰি, তথাপি এইবোৰৰ প্রচলনৰ সময় প্রাক-শঙ্কৰী যুগৰ সমসাময়িক বুলি বহুকেইগৰাকী পণ্ডিতে মতামত আগবঢ়াইছে। এইবোৰৰ বাহিৰেও অসমীয়া সমাজত প্রচলিত বিয়াগীতবোৰত জনক নন্দিনী সীতা, পুৰুষোত্তম ৰামৰ বর্ণনা কৰি দৰা-কইনাক বিভিন্ন দিশেৰে তেওঁলোকৰ লগত ৰিজাই গীত গোৱাৰ প্রথা পুৰণি সময়ৰ পৰাই আছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। সেয়ে অসমীয়া সাহিত্য তথা সমাজত যে ৰামায়ণৰ জনপ্রিয়তা আছিল তাত কোনো সন্দেহ থাকিব নোৱাৰে।

মাধৱ কন্দলী ঃ অসমীয়া ৰামায়ণ পৰম্পৰাৰ ইতিহাস অতি পুৰণি। উত্তৰ ভাৰতৰ আন আন প্রাদেশিক ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া ভাষাতেই প্রথম ৰামায়ণ অনূদিত হৈছিল। মাধৱ কন্দলীৰ পদত সাতটা কাণ্ডত তেওঁ 'ৰামায়ণ' অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাৰ প্রমাণ আছে যদিও পাঁচটা কাণ্ডহে উদ্ধাৰ হয়। দুর্ভাগ্যবশতঃ উদ্ধাৰ নোহোৱা 'আদি কাণ্ড' আৰু 'উত্তৰা কাণ্ড' তেওঁৰ উত্তৰসূৰী বৈষ্ণৱ সাহিত্যিক শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে ৰচনা কৰে। কবিৰ উক্তিয়ে আন এক দিশৰ উন্মোচন কৰে যে ভাৰতবর্ষৰ লগতে অসমত শাসন কৰা ৰজা-মহাৰজা সকলো মহাকাব্যৰ প্রতি আকর্ষিত হৈছিল। কবি মাধৱ কন্দলীয়েও তেওঁৰ পৃষ্ঠপোষক ৰজা মহামাণিক্যৰ অনুৰোধতেই 'ৰামায়ণ'ৰ অনুবাদ কৰিছিল। লংকা কাণ্ডৰ শেষৰ পদত এই কথা উল্লেখ কৰি কৈছে—

"কবিৰাজ কন্দলী যে আমাকে সে বুলিৱয়
কহিলোহো সর্বজন বোধে।
ৰামায়ণ সুপয়াৰ শ্রী মহামাণিক্য যে
বৰাহ ৰজাৰ অনুৰোধে।"

তেওঁ ৰামায়ণৰ গোটেইবোৰ কাণ্ড বহলাই বর্ণনা কৰাৰ বিপৰীতে চমুকৈ ছন্দোবদ্ধ কৰে। তথাপি মূল সাৰভাগ নষ্ট হ'বলৈ নিদি সুন্দৰকৈ সুযোগ বুলি কোনো কোনো অংশত কাব্যিক ৰহণ সানি পাঠক-শ্রোতাৰ আকর্ষণো অব্যাহত ৰাখিছে। মুঠতে মূল কাহিনীৰ পৱিত্রতা তথা মর্যাদা অক্ষুণ্ণ ৰাখি নিজ সাধ্যানুসৰি চতুর্দশ শতিকাতে ৰামায়ণক এক অনুপম ৰূপ দি গৈছে। যি ৰূপে পিছৰ কবিসকলক ৰামায়ণ চর্চাত সঘনে মোহাচ্ছন্ন কৰিব পাৰিছে। তেওঁ ৰামায়ণৰ কাহিনী চমুকৈ সাৰভাগ বর্ণনাৰ প্রসংগত কৈছে—

"সাতকাণ্ড ৰামায়ণ পদবন্ধে নিবন্ধিলো
লম্ভা পৱিহৰি সৰোদ্ধতে।
মহামাণিক্যৰ বোলে কাব্যৰস কিছু দিলো
দুগ্ধক মথিলোঁ যেন ঘৃতে।।"

প্রাক্ শংকৰী যুগৰ শ্রেষ্ঠ কবি মাধৱ কন্দলীয়ে প্রধানকৈ বাল্মীকিৰ 'ৰামায়ণ'ৰ পূব ভাৰতীয় পাঠ অনুকৰণ কৰিহে অসমীয়ালৈ 'ৰামায়ণ'খন অনুবাদ কৰিছিল। তেওঁ তুলসীদাস, কৃত্তিবাস আদিৰ ৰামায়ণ তথা পুৰাণৰ ৰামকথাৰ পৰা সমুলি বিৰত থাকি বাল্মীকিৰ ৰামায়ণক মূল আধাৰ হিচাপে গ্রহণ কৰিছিল। লগতে অসমীয়া পাঠক আৰু অসমীয়া সমাজৰ ৰুচিৰ প্রতিও সচেতন দৃষ্টি ৰাখিছিল। ক'ৰবাত যদি মূল কাহিনী সংকোচন কৰিছিল আকৌ আন কোনো ঠাইত কিছু নিজা সংযোজনো আছিল। যেনে— গৌড়ীয় পাঠৰ অযোধ্যাকাণ্ডৰ এশ ঊনৈশটা সর্গৰ কথা অসমীয়া সংস্কৰণত একচল্লিশটা অধ্যায়ত, অৰণ্যকাণ্ডৰ পসত্তৰ টা সর্গৰ মাত্র বাইছটা অধ্যায়ত, লংকাকাণ্ডৰ এশ আঠাইশটা সর্গৰ কথা অসমীয়াত ছাপন্ন (৫৬) টা অধ্যায়তেই সামৰিছে। এই সংকোচনে মূল কাহিনীৰ হানি-বিঘিনি ঘটাইছে বুলি ক'ব পৰা নাযায়। অসমীয়া কবিৰ মৌলিকতাই ৰামায়ণখনৰ মর্যাদা দুগুণে বৃদ্ধি কৰিছে।

কন্দলীৰ ৰামায়ণত অসমৰ প্রাকৃতিক পৱিৱেশৰ এক অপৰূপ বর্ণনা দাঙি ধৰিছে। কেৱল সেয়াই নহয় সীতাৰ ৰূপ বর্ণনা অসমীয়া কবিৰ নিজস্ব, বাল্মীকিৰ কাব্যত তেনে কোনো বর্ণনা পোৱা নাযায়। সেই সময়ত অসমত প্রচলিত কুটীৰ শিল্প আৰু বৃত্তিয়াল জাতিসমূহৰ পৱিচয়ো অতি কৌশলৰে বর্ণনা কৰিছে। মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণে হিন্দু সমাজত প্রচলিত আচাৰ-অনুষ্ঠান আদিৰো সন্ভেদ দিয়ে। অসমত মধ্য যুগৰ আগৰে পৰাই শৈৱ আৰু শাক্ত ধর্মৰ যি প্রাৱল্য আছিল, তাৰ নিদর্শনো কন্দলীৰ ৰামায়ণত দেখা পোৱা গৈছে। মূল ৰামায়ণত নথকা বহুবোৰ উপাদান যেনে খাদ্যসম্ভাৰ, সাজপাৰ, অলংকাৰ, বাদ্যযন্ত্র, ফুল-ফল, গছ-লতিকা, ফল-মূল ইত্যাদিৰ উল্লিখন কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ আন এক বিশেষত্ব।

শংকৰদেৱ ঃ মাধৱ কন্দলীয়ে পোনপ্রথমে ৰামায়ণৰ কাহিনী অনুবাদ কৰিছিল তাত

যিদৰে কাৰো দ্বিমত থাকিব নোৱাৰে; ঠিক একেদৰে তেওঁ যে ৰামায়ণৰ সাতোটা কাণ্ড অনুবাদ কৰিছিল তাৰ প্ৰমাণো তেওঁৰ পদত ৰক্ষিত হৈছে। তথাপি দুৰ্ভাগ্যবশতঃ প্ৰথম আৰু শেষৰ কাণ্ড দুটা বিলুপ্ত প্ৰায় হোৱাত শংকৰদেৱে শেষৰ কাণ্ডটো আৰু প্ৰিয় শিষ্য মাধৱদেৱে প্ৰথমৰ কাণ্ডটো ৰচনা কৰাৰ কথা আমাক "গুৰু চৰিত"বোৰে জানিবলৈ দিয়ে। অসমীয়াত উত্তৰ কাণ্ডক "উত্তৰাকাণ্ড" বোলা হৈছে। হয়তো লংকা, অযোধ্যা, কিষ্কিন্ধা আদি লগত একে ছন্দেৰে উচ্চাৰণ হোৱাকৈ সুন্দৰক 'সুন্দৰা' আৰু উত্তৰক 'উত্তৰা' হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ব্যাকৰণগত দিশৰ পৰা চালে ইয়াক ভুল বুলিব নোৱাৰি। যিহেতু মহাপুৰুষ সংস্কৃত সাহিত্যত বিদগ্ধ পণ্ডিত আছিল, তথাপি তেওঁ আছিল অসমৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰক আৰু প্ৰসাৰক; গতিকে বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ শেষৰ অংশটো তেওঁ নিজা দৃষ্টিভংগীৰে উপস্থাপন কৰিছে। ৰাম আৰু সীতাৰ কাহিনীক মূল হিচাপে গ্ৰহণ কৰি আনুসংগিক সৰু-বৰ নানা ঘটনা বা কাহিনীক শংকৰদেৱে উত্তৰাকাণ্ডত সম্পূৰ্ণৰূপে বৰ্জন কৰা দেখা গৈছে। শংকৰদেৱে বাল্মীকিৰ ছকুৰি সৰ্গত বিভক্ত উত্তৰা কাণ্ডৰ কথা মাথো ত্ৰিছটা অধ্যায়তে সামৰিব লগীয়া হৈছে। তথাপি সীতাৰ বনবাস, সীতা বিচ্ছেদ আৰু ৰামৰ কৰুণ অৱস্থা আদি গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰক পূৰ্ণ মৰ্যাদা প্ৰদান কৰিছে। এনে কৰাৰ বাবেই অসমীয়া ৰামায়ণ অধিক সংহত তথা প্ৰাসংগিক কাহিনীৰ প্ৰবাহ সৱহ বুলিব লাগিব। এটা কথা স্বীকাৰ্য্য যে যদিও বৈষ্ণৱ পণ্ডিত শংকৰদেৱে বাল্মীকিৰ বৰ্ণনা চমু কৰিছে, তথাপি নীৰস ৰূপ এটাও পাঠকক দিয়া নাই। য'ত যি ধৰণে পল্লৱিত কৰিব লাগে; সেয়া অক্ষুণ্ণ ৰাখিছে। যেনে— ৰামৰ অশ্বমেধ যজ্ঞত লৱকুশৰ ৰামায়ণৰ গানৰ যোগেদি সীতাৰ যেতিয়া সম্ভেদ পালে, তেতিয়া ৰামে শত্ৰুঘ্ন, হনুমানকে ধৰি চাৰিজনক সীতাক আশ্ৰমৰ পৰা বুজাই-বঢ়াই অযোধ্যালৈ আনিবলৈ পঠায় আৰু তেওঁলোকে সীতাক সেই, মতে অনুৰোধ জনায়। লগতে ৰামৰ সন্তাপ আৰু অযোধ্যাবাসীৰো সীতা বিচ্ছেদত সন্তাপৰ কথা কয়। তেতিয়া সীতাই ৰামৰ নিষ্ঠুৰতাৰ কথা সোঁৱৰাই দি অযোধ্যালৈ ঘূৰি যাবলৈ অস্বীকাৰ কৰে। সেই সময়ছোৱাত সীতাৰ মনৰ ভাৱবোৰক অসমীয়া কবিয়ে সৰ্বসাধাৰণৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰাকৈ অতি সংবেদনশীলতাৰে বৰ্ণনা কৰিছে। ৰাজসভাতো যেতিয়া ৰামে সীতাৰ পুনৰ পৰীক্ষা লোৱাৰ কথা কৈছিল; তেতিয়াও সীতাৰ মনৰ খং, বেজাৰ, বেদনা প্ৰকাশ কৰি কৈছিল—

"স্বামী তপ, যপ যজ্ঞ, স্বামী যোগ ধ্যান।
স্বপনে সচিতে মই নিচিন্তোহো আন।।
তথাপি আমাত আন চিত্ত বিহৰিল।
চুমাতে কামোৰ যেন আলাগতে কিল।।"

সীতাৰ হৃদয় বিদাৰক পদবোৰ মূলৰ তুলনাত অধিক বেছি স্বাভাৱিক আৰু কাৰুণ্যসিক্ত। এই দিশত বাল্মীকিৰ পৰা শংকৰদেৱ একেবাৰে আঁতৰি আহিছে। মূলত সীতাৰ মুখত একেবাৰে সীমিত শব্দ প্ৰয়োগ কৰিছে। কিন্তু যুগনায়ক শংকৰদেৱে সীতাৰ প্ৰতি অধিক সহানুভূতিৰে তেওঁৰ নাৰী মনৰ প্ৰতিটো হা-হুমুনিয়াক উত্তৰাকাণ্ডত গাম্ভীৰ্য্যতাৰে দাঙি ধৰিছে।

মাধৱ কন্দলীৰ পিছত সম্পূর্ণ ৰামায়ণৰ পৰিৱর্তে শংকৰদেৱেও মাত্র এটা কাণ্ড ৰচনা কৰিও ৰামায়ণৰ কাহিনীক অতি মনোৰমকৈ অসমীয়া ৰাইজৰ আগত তুলি ধৰিছে।

মাধৱদেৱ ঃ "মহাপুৰুষ শ্রী শ্রী শংকৰদেৱৰ নৱ-বৈষ্ণৱ ধর্মৰ প্রচাৰত সহায় আৰু সহযোগী প্রিয় শিষ্য মাধৱদেৱেও গুৰু বাক্য শিৰোগত কৰি 'ৰামায়ণ'ৰ প্রথম খণ্ড বা 'আদিকাণ্ড' ৰচনা কৰাৰ 'কথা গুৰুচৰিত'ত উল্লেখ আছে। কিন্তু এই ক্ষেত্রত পণ্ডিতসকলৰ মাজত সময়ে সময়ে মতভেদ দেখা যায়। মাধৱ কন্দলী আৰু শংকৰদেৱৰ কাণ্ডবোৰত বাল্মীকিৰ 'ৰামায়ণ'ৰ প্রভাৱ স্পষ্ট; আনহাতে মাধৱদেৱ ৰচিত আদি কাণ্ডত কৃত্তিবাসী ৰামায়ণৰ প্রভাৱ দেখা যায়। যেনে— বাল্মীকিৰ ৰামায়াণত নথকা অথচ কৃত্তিবাসী ৰামায়ণত থকা কৌশল্যা, কৈকেয়ী, সুমিত্রাৰ বিবাহ, অযোধ্যাৰ ওপৰত শনিৰ দৃষ্টি আৰু সেই সংক্রান্তত জটায়ুৰ লগত বন্ধুত্ব, সিন্ধুমুনি বধ আৰু অন্ধমুনিৰ অভিশাপ, গণেশৰ হস্তীমুণ্ড হোৱাৰ কাৰণ, সম্বৰাসুৰৰ লগত দশৰথৰ যুদ্ধ আদি ঘটনাবোৰ বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া। ইয়াৰ পৰা এটা কথা স্পষ্টকৈ ক'ব পাৰি যে মাধৱদেৱেও ৰামৰ লগত পোনে পোনে সংগতি থকা ঘটনাবোৰকহে অধিক গুৰুত্ব সহকাৰে লৈ আদি কাণ্ডত স্থান দিছে। কিয়নো বাল্মীকিৰ আদিকাণ্ডৰ— গংগা-উমাৰ বৃত্তান্ত, কার্তিকৰ জন্ম, সগৰ ৰজাৰ বৃত্তান্ত, ভগীৰথৰ গংগা আনয়ন, সমুদ্রমন্থন, মহাদেৱৰ বিষপান, বশিষ্ট-বিশ্বামিত্রৰ সংঘর্ষ, বিশ্বামিত্রৰ ব্রাহ্মণত্ব লাভ, ত্রিশংকুৰ উপাখ্যান আদিবোৰ মাধৱদেৱে সম্পূর্ণৰূপে পৰিহাৰ কৰিছে। যদিও মাধৱদেৱে পোনপটীয়াকৈ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ অসমীয়া অনুবাদ নকৰিলেও কন্দলীৰ 'ৰামায়ণ'ত আদিকাণ্ড সুন্দৰকৈ খাপ খাইছে। বৈষ্ণৱ কবিজনে মৌলিক প্রতিভাৰে কাহিনীৰ প্রসাৰণ সংকোচন কৰিলেও ৰাম-সীতাৰ মূল কাহিনীৰ একো বুঢ়া-টুটা নকৰি বৰং অতি নীতি-নিষ্ঠতাৰে দাঙি ধৰিছে।

অনন্ত কন্দলী ঃ অসমীয়াত মাধৱ কন্দলী, শংকৰ-মাধৱৰ পিছত অনন্ত কন্দলীয়েও ৰামায়ণ ৰচনা কৰিছিল বুলি জনা যায়; তথাপি তেওঁ সাতটা কাণ্ডই অনুবাদ কৰিছিল নে পাঁচটা তাত এতিয়াও সন্দেহৰ ছাঁ বিদ্যমান। 'কথা-গুৰুচৰিত'ৰ সম্পাদক উপেন্দ্রচন্দ্র লেখাৰুৱে অনন্ত কন্দলীৰ ৰামায়ণৰো পাঁচটা কাণ্ডহে পোৱা গৈছে বুলি মত পোষণ কৰিছে। কিন্তু অনন্ত কন্দলী বিৰচিত বুলি অযোধ্যা কাণ্ড, অৰণ্য কাণ্ড আৰু কিষ্কিন্ধা কাণ্ড খণ্ডকেইটাহে বর্তমানলৈ সন্দেহাতীতভাৱে উদ্ধাৰ হৈছে। বাকী দুই বা চাৰি কাণ্ডৰ কোনো লিখিত প্রামাণিক তথ্য পোৱা হোৱা নাই বুলি ড° সত্যেন্দ্রনাথ শর্মাই তেওঁৰ "ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত" গ্রন্থত স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰিছে। মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ কাব্যিক সৌন্দর্য্য আৰু বর্ণনাৰ আকর্ষণীতাত অনন্ত কন্দলীও বাৰুকৈয়ে মোহিত হৈছিল। মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ পৰা আঁতৰি আহি ৰামায়ণ ৰচনাৰ মানস কৰিছিল; য'ত ৰামচন্দ্রক সাধাৰণ পুৰুষৰ বিপৰীতে ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ ৰূপেহে অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। ভক্তিৰ আৰু ঐশ্বৰিকতাৰ নিজৰা প্ররাহিত কৰিব বিচাৰিলেও পূর্বকবিৰ প্রভাৱে তেওঁক চানি ধৰাৰ কথা অযোধ্যাকাণ্ডত উল্লেখ কৰি কৈছে—

"মাধৱ কন্দলী বিৰচিলা ৰামায়ণ।
তাক শুনি আমাৰ আকুল কৰে মন।।
ৰামৰ সামান্য সন্ত গুণ যথাৱত।

ভজনীয় গুণ যত নভৈল বেকত।।"

কন্দলীয়ে ৰাম আৰু কৃষ্ণৰ মাজত প্ৰভেদ নাৰাখি যিমান পাৰি সন্মিলিত ৰূপত হৰিভক্তি প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। ৰামক উপাস্য দেৱতা, ৰাম আৰু কৃষ্ণ অভেদ, ৰামক ভজন কৰাৰ মহৎফল, শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মাহাত্ম্য আদিৰ সংমিশ্ৰণ কৰিলেও মূল কাহিনীৰ গতিময়তাত কোনো ধৰণে ব্যাঘাত কৰা যেন নালাগে। যদিও অনন্ত কন্দলী এগৰাকী এক শৰণীয়া বৈষ্ণৱ নাছিল; তথাপি বৈষ্ণৱ বিৰোধীও নাছিল; সেয়েহে ধাৰ্মিক দিশত উদাৰতা থকা দেখা যায়। সংস্কৃত ভাষাত পাণ্ডিত্য থকাৰ পাছতো বাল্মীকি 'ৰামায়ণ'ৰ বিপৰীতে মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া 'ৰামায়ণ'খনকে অনন্ত কন্দলীয়ে মূল আধাৰ হিচাপে লোৱা বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি। তথাপিও মৌলিকতাৰ পৰশো মন কৰিবলগীয়া। মাধৱ কন্দলীয়ে ৰামক যিদৰে এজন আদৰ্শ বীৰপুৰুষ হিচাপে সুন্দৰ উপস্থাপন কৰিছে; আনফালে অনন্ত কন্দলীয়ে আধ্যাত্মিকতাৰ প্ৰলেপেৰে ৰামচন্দ্ৰক মৰ্যাদা পুৰুষোত্তম হিচাপে প্ৰতিপন্ন কৰিছে। য'তেই যিদৰে সুযোগ পাইছে ৰামক ঈশ্বৰৰ অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে দাঙি ধৰাৰ দিশত দুয়োগৰাকী কন্দলীৰ 'ৰামায়ণ'ৰ প্ৰধান নিমিলা দিশ যেন লাগে। এইক্ষেত্ৰত কিছু কিছু দিশত অনন্ত কন্দলী ভাগৱত পু�ৰাণৰ প্ৰতি গভীৰ আস্থা আৰু তাৰে পৰিণতি বুলিলে হয়তো ভুল কৰা নহ'ব।

দুর্গাবৰ ঃ দুর্গাবৰৰ সময়ৰ বিষয়ে সঠিককৈ ক'ব পৰা নগ'লেও তেওঁৰ *বেউলা আখ্যান* নামৰ পুথিত কিছু তথ্য পোৱা যায়। "বেউলা আখ্যান"ৰ মতে তেওঁৰ পিতৃৰ নাম চন্দ্ৰধৰ কায়স্থ। কবিগৰাকীৰ সম্পূৰ্ণ নাম দুর্গাবৰ কায়স্থ; সময় প্ৰায় ষোড়শ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত আবিৰ্ভাৱ হোৱা বুলি জনা যায়। এই পুথিতেই নীলাচল পাহাৰৰ কথা আৰু সমসাময়িক শাসনকৰ্তা হিচাপে ৰজা বিশ্বসিংহৰ নাম পোৱা যায়। *বেউলা আখ্যান* ৰচয়িতাজনেই যে 'গীতিৰামায়ণ'ৰো ৰচোঁতা, তাত কিন্তু আজিও সন্দেহ আঁতৰা নাই। *বেউলা আখ্যান* যিদৰে শাক্ত ধৰ্মৰ সম্পূৰ্ণ গাথা; আনহাতে '*গীতিৰামায়ণ*' বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ লগত কম পৰিমাণে হ'লেও সংপৃক্ত। যি কি নহওঁক কিয় মতভেদ থাকিলেও বহুকেইগৰাকী পণ্ডিতে দুর্গাবৰ এজনেই বুলি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত উল্লেখ কৰিছে।

দুর্গাবৰৰ *গীতিৰামায়ণতো* পূৰ্ব কবি কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ প্ৰভাৱ মনকৰিবলগীয়া। কথাবস্তু আৰম্ভণিৰ গতি মন্থৰ হ'লেও পৰিসমাপ্তি কিছু খৰটকীয়া। তথাপি স্বপ্ৰতিভা প্ৰকাশ কৰি গীতসমূহত যি আৱেগৰ প্ৰকাশ কৰিছে, সেয়া অনুপম। সংস্কৃত ভাষাৰ কবিৰ দক্ষতা কিমান তাক জনাৰ উপায় নাই; তেওঁৰ *গীতি-ৰামায়ণত* বাল্মীকিৰ ৰামায়ণ প্ৰভাৱ নাই বুলি ক'ব পাৰি। মাধৱ কন্দলী পদবোৰকে নিজা প্ৰলেপেৰে আটকধুনীয়া কৰি সজাব পাৰিছে। কোনো কোনো ঠাইত *শিৱ-মহাপুৰাণ, আনন্দ ৰামায়ণ* আদিৰ প্ৰভাৱো যৎকিঞ্চিত পৰিছে। কৰুণ ৰসক অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি দুর্গাবৰে *গীতিৰামায়ণ* বহুবোৰ গীত ৰচনা কৰিছে। ইয়াৰোপৰি ভাষাৰ দিশত চালে দেখা যায় যে তেওঁৰ ভাষাই কথিত ভাষাৰ ওচৰ চাপিছে। কৃত্ৰিম শব্দৰ ব্যৱহাৰৰ পৰা বিৰত থাকি আধুনিক ভাষাৰ ওচৰ চপা শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে—

"ৰাজা বোলে দ্বাৰী কোৱাগৈ লৰি
বাৰীৰ ভিতৰে যাওঁক।

আছে ৰক্ষীগণ চলোক ব্রাহ্মণ
ফল মাগি তাতে খাওক।।"

মুঠতে অসমীয়া ৰামায়ণ পৰম্পৰাত অন্যান্য ৰামায়ণৰ দৰেই দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণ*খনৰো এক সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে।

'ৰামায়ণ' অনুবাদৰ উপৰিও অসমীয়া সাহিত্যত ৰামায়ণক লৈ বহু চর্চা প্রাচীন সময়ৰ পৰা আজিৰ আধুনিক সাহিত্যলৈ শিপাই আছে। অসমৰ নৱ-বৈষ্ণৱ ধর্মৰ প্রচাৰক মহাপুৰুষ শ্রীশ্রী শঙ্কৰদেৱে "*ৰাম-বিজয়*" নাট ৰচনা কৰিছে। সেই নাটৰ কাহিনীৰ মূল "*ৰামায়ণ*"। ইয়াৰ পৰৱর্তী সময়ত সপ্তদশ শতিকাৰ বর্তমান নগাঁও জিলাৰ মায়ং অঞ্চলৰ সত্রাধিকাৰ হৃদয়ানন্দ কায়স্থ বা অনন্ত ঠাকুৰে *শ্রীৰাম-কীর্ত্তন* নামৰ এখন পুথি ৰচনা কৰে। "কালশিলা সত্রৰ সত্রাধিকাৰ ঠাকুৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ "*কীর্ত্তন*" পুথিৰ আধাৰত ৰামায়ণ কাহিনীক "*শ্রীৰাম-কীর্ত্তন*"ৰ আকাৰ দিয়ে বুলি জানিব পৰা যায়। এঘাৰশ চাৰিটা পদত ৰচিত এখন পূর্ণাংগ ৰাম কথা। যিহেতু কাব্যকাৰৰ সময় সপ্তদশ শতিকা; গতিকে তেতিয়ালৈকে অনুদিত হোৱা আৰু কেইবাখনো সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ প্রভাৱ তেওঁৰ এই কীর্ত্তনত পৰা দেখা গৈছে। ঠাকুৰে পদ, দুলড়ী, ছবি, একাৱলী, ঝুমুৰী, কুসমমালা আদি ছন্দ সুন্দৰ প্রয়োগ কৰাৰ উপৰিও দশাক্ষৰী নামৰ এক ছন্দৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে; যি ছন্দ বৈষ্ণৱ পণ্ডিতসকলৰ ৰচনাতো দেখা পোৱা নাযায়। যেনে—

"শুনিয়োক ঋষি মহাৰায়'
পিতৃ দিয়াছন্ত তযু ঠায়।।"

ঠাকুৰ "শ্রীৰাম কীর্ত্তন'ক পণ্ডিত ড° সতেন্দ্রনাথ শর্মাই তেওঁৰ "ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত" গ্রন্থত "পকেট ৰামায়ণ" আখ্যা দিছে। ৰামায়ণৰ সাতোটা কাণ্ডতে অতি চমুকৈ সামৰিছে। অথচ কোনো দৰকাৰী অংশ বাদ দিয়াও নাই, কম শব্দৰে সম্পূর্ণ ঘটনা উচিত মূল্যায়ন কৰিছে। ভাষা, ছন্দ আদি ব্যৱহাৰো অতি উন্নতমানৰ বুলিব পাৰি। ৰামচৰিত্রৰ গাম্ভীর্য ৰক্ষাৰ লগতে ঈশ্বৰ প্রতিপন্ন কৰাটো সার্থক হৈছে।

অষ্টাদশ শতিকাৰ আন এগৰাকী পণ্ডিত হ'ল ৰঘুনাথ মহন্ত। বৈষ্ণৱ ধর্মৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত এইগৰাকী কবিয়েও "ৰামায়ণ-কথা", "অদ্ভুত ৰামায়ণ" আৰু "শত্রুঞ্জয়" নামৰ তিনিখন গ্রন্থ ৰচনা কৰে। ইয়াৰে দুখন পদত আৰু এখন গদ্যত ৰচিত। কবি ৰঘুনাথ মহন্তৰ "ৰামায়ণ-কথা'ৰ কাহিনীৰ মূল কথাবস্তু ৰামায়ণৰ পৰা সংগ্রহ কৰা। "ৰামায়ণ-কথা"ৰ প্রতিটো অধ্যায়ৰ শেষত ৰামৰ চৰণত আত্মসমর্পণ জাতীয় ভক্তিবিগলিত পদৰ সংযোজন কৰিছে। সেই পদে কবিৰ ৰামৰ প্রতি থকা ভক্তি স্বৰূপ সুন্দকৈ ফুটাই তুলিছে। কবিৰ "অদ্ভুত ৰামায়ণ" আৰু "শত্রুঞ্জয়"। দুয়োখনত বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ কথাবস্তুৰ স্পষ্ট প্রভাৱ নাই যদিও ৰামায়ণৰ চৰিত্রৰ কার্যকলাপৰ ভিত্তিতেই ইয়াৰ কাহিনী নির্মিত হৈছে। "ৰামায়ণ-কথা"ৰ মূল্য ইয়াৰ গদ্যৰীতিত। কবিগৰাকীৰ জীৱনৰ শেষ বয়সৰ ৰচনা হোৱাৰ বাবেই যিদৰে ভক্তিয়ে মাহাত্ম্য লাভ কৰিছে, ঠিক একেদৰে গদ্যশৈলী অধিক সুবোধ্য আৰু শুৱলা হোৱা দেখা গৈছে। মহন্তৰ এই "ৰামায়ণ-কথা" গ্রন্থতো মাধৱ কন্দলীৰ "ৰামায়ণ"ৰ প্রভাৱ সুস্পষ্ট। তথাপি ঠায়ে ঠায়ে মৌলিক প্রতিভাৰ সঞ্চাৰ ঘটাতো নিশ্চিত। আধুনিক

ভাৰতীয় ভাষাসমূহৰ গদ্যত ৰচনা কৰা ৰামায়ণৰ ভিতৰত মহন্তৰ "ৰামায়ণ-কথা" অন্যতম ৰচনা। এইগৰাকী কবিয়েই কাণ্ড হিচাপে ৰামায়ণ ৰচনাৰ একেবাৰে শেষৰ বুলিব পাৰি। কিয়নো ইয়াৰ পিছত আৰু এনেদৰে ৰামায়ণ ৰচোঁতাৰ নাম বুৰঞ্জীত পোৱা নাযায়। তথাপি ৰামায়ণ চর্চাত কোচ ৰাজসভাৰ এক উজ্বল ভূমিকা আছে।

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী কোচ-ৰাজবংশীয় ৰজাসকলৰ নাম সোণালী আখৰেৰে লিপিবদ্ধ হৈ আহিছে। শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, ৰাম সৰস্বতী আদি সকলক যিদৰে পৃষ্ঠপোষকতা প্রদান কৰিছিল; ঠিক একেদৰেই ৰঘুৰাম, লক্ষ্মীৰাম দ্বিজ, শ্রীনাথ দ্বিজ, ৰঘুনাথ দ্বিজ, ৰুদ্রৰাম দ্বিজ, মাধৱ দ্বিজ, ব্রজসুন্দৰ দ্বিজ আদিকৈ কেইবাজনো কবিয়ে কোচৰজাৰ পৃষ্ঠপোষকতাতে ৰামায়ণ-মহাভাৰত আদিৰ চর্চা অব্যাহত ৰাখিছিল। কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ পিছত লক্ষ্মীনাৰায়ণ, বীৰনাৰায়ণ, প্রাণনাৰায়ণ, মোদনাৰায়ণ, মহেন্দ্রনাৰায়ণ, হৰেন্দ্রনাৰায়ণ আদি ৰজাসকলে ৰাজসভাৰ দুৱাৰ সাহিত্যিকসকলৰ বাবে মুকলি কৰি ৰাখিছিল। তেওঁলোকৰ পৃষ্ঠপোষকতাতো ৰামায়ণ, মহাভাৰত, পুৰাণ আদিৰ অনুবাদ কৰিবলৈ অনুপ্রেৰণা যোগাইছিল বুলি জানিব পাৰি। এই সময়ছোৱাত পূর্ণাংগ ৰূপত 'ৰামায়ণ' অনুবাদ নহ'লেও বহুকেইটা কাণ্ডৰ পুনৰ ৰচনা যে হৈছিল তাত কোনো সন্দেহ নাই।

এইবোৰৰ উপৰিও 'ৰামায়ণ'ৰ আধাৰত কাব্য-নাট আদিৰ চর্চা অসমীয়াত আধুনিক যুগলৈকে অব্যাহত থাকে। যদিও এইবোৰত কল্পনাৰ আশ্রয় অধিক, তথাপি ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ বীজ নিহিত হৈ আছে। এইবোৰৰ ভিতৰত ৰাম সৰস্বতীৰ নামত ভনিতা থকা 'লক্ষ্মণৰ শক্তিশেল', অনন্ত কন্দলীৰ নামত প্রচলিত 'মহীৰাৱণ বধ,' 'মন্দোদৰীৰ মণিহৰণ', 'নাগাক্ষযুদ্ধ', 'শত্রুঞ্জয়', 'অদ্ভুত ৰামায়ণ', 'লৱকুশ যুদ্ধ' আদিবোৰ বিশেষভাৱে মনকৰিবলগীয়া। মুঠতে 'ৰামায়ণৰ' কাহিনীক ভিত্তি কৰি গীত, নৃত্য, নাট, গদ্য আদি সকলো প্রকাশৰ কলাত্মক শিল্পৰ প্রচাৰ আৰু প্রচলন প্রাচীন সময়ৰ পৰাই আমাৰ সমাজত অব্যাহত আছে।

যিদৰে অসমীয়া গীত যেনে— বিয়াগীত, বাৰমাহী গীত আদিতো ৰামায়ণৰ প্রভাৱ মন কৰিবলগীয়া। আমাৰ মন্ত্রপুথিতো ৰাম-হনুমানৰ নাম পোৱা যায়। বাৰমাহী গীতত ৰাম বাৰমাহী, সীতা বাৰমাহী, কৌশল্যা বাৰমাহী আদিত তেওঁলোকৰ মনৰ কথাবোৰ গীতৰ আকাৰে সুন্দৰকৈ প্রকাশিত হৈছে। যেনে—

১। "দিহা ঃ ওহে, প্রভু ৰঘুনাথ সংসাৰৰ সাৰ।
ৰাক্ষসকুলক প্রভু কৰিলা উদ্ধাৰ।।
পদ ঃ আঘোণ মাসত ৰামে মনে কৰি চিন্তা।
কিমতে বঞ্চিবো আমি সংগে লৈয়া সীতা।।"
(ৰাম-বাৰমাহী)

২। "দিহা ঃ কান্দে মোৰ জানকী সীতা।
বহাগৰ মাহতে বাপু আশোকৰে তলে।।"
(সীতা বাৰমাহী)

অসমীয়া বিবাহ অনুষ্ঠানত পৰিবেশিত বিভিন্ন গীতত ৰাম-সীতাৰ নামৰ বিশেষভাৱে উল্লেখ পোৱা যায়। যেনে—

১। "মাৰাৰ অলংকাৰ থোৱা কাটি কৰি।
ঐ ৰাম, দেউতাৰাৰ অলংকাৰ থোৱাহে।।
ৰামে দি পঠাইছে বিচিত্ৰ অলংকাৰ।
ঐ ৰাম, হাতে জোৰ কৰি লোৱাহে।।"
(জোৱোণৰ গীত)

২। ৰাম কৃষ্ণ সন্ধ্যাতে গমনে।
ৰাম কৃষ্ণ যাত্ৰা সুমংগলে।।
হৰি মোৰ ঐ, পানী তুলিবলৈ যাওঁ।।
(পানী তোলা গীত)



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ অসমীয়া ভাষাত প্ৰথমে কোনে ৰামায়ণ অনুবাদ কৰিছিল? অসমীয়া সাহিত্যত তাৰ গুৰুত্ব বিচাৰ কৰক।
(১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ অসমীয়া ৰামায়ণ পৰম্পৰাৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।
(১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১১.৪ দুর্গাবৰৰ কাব্য প্ৰতিভা

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত দুর্গাবৰৰ নামত দুখন পুথি পোৱা যায়; এখন *বেউলা-আখ্যান* আৰু আনখন হ'ল *গীতি-ৰামায়ণ*। দুর্গাবৰক বৈষ্ণৱ যুগৰ অবৈষ্ণৱ কবি বা বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ প্ৰভাৱমুক্ত কবি বুলিও জনা যায়। কিন্তু তেওঁৰ ৰচিত কাব্যই তেওঁ যে একেবাৰে বৈষ্ণৱ প্ৰভাৱমুক্ত কবি আছিল; তেনে ধাৰণাত ব্যাঘাত জন্মায়। তেওঁৰ *বেউলা আখ্যান* শাক্ত ধৰ্মৰ সৈতে জড়িত। কিন্তু *গীতি-ৰামায়ণত* তেওঁ ৰামক ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ হিচাপে অস্বীকাৰ কৰা নাই। কবিৰ ৰচিত দুখন পুথিহে যিহেতু আমি পাওঁ; গতিকে সেই দুয়োখন পুথিৰ আধাৰতেই কবিগৰাকীৰ কাব্যিক প্ৰতিভা বিচাৰ কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল।

দুর্গাবৰৰ 'বেউলা আখ্যান'ত উল্লেখ থকা মতে মহাৰাজ বিশ্বসিংহ আৰু তেওঁৰ পুতেকসকলৰ ৰাজত্ব কালৰ সময়ত নীলাচল বা কামাখ্যা পীঠত থাকি *বেউলা আখ্যান* ৰচনা কৰাৰ কথা পুথিখনিৰ পৰা জানিব পাৰি। *'বেউলা-আখ্যান'* ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত দুর্গাবৰে 'পদ্মা-পুৰাণ'ক আধাৰ গ্ৰন্থ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে। তথাপি তাৰে বেউলাৰ আখ্যানটোৱেহে বিশেষভাৱে গ্ৰন্থখনক

প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। *'বেউলা-আখ্যান'* কবিৰ সম্পূৰ্ণ মৌলিক প্ৰতিভাৰ ফচল। ইয়াত কোনো ধৰণৰ উপকথা বা উপাখ্যানৰ সমাবেশ নাই; বৰং বৰ্ণনীয় বিষয়ক সুন্দৰভাৱে আগুৰি ধৰি আখ্যানৰ পৰা আঁতৰি নগৈ পোনপটীয়াভাৱে ঘটনা পৰম্পৰা চিত্ৰিত কৰিছে। *'বেউলা-আখ্যান'*ৰ গীতবোৰো ৰাগ-ৰাগিনীযুক্ত হোৱা হেতুকে ই সাঙ্গীতিক গুণসম্পন্ন আৰু তুলনামূলকভাৱে অধিক শুৱলা। ইয়াত চন্দ্ৰধৰ সাউদৰ লগত পদ্মাদেৱীৰ বিৰোধ, চন্দ্ৰধৰৰ ওপৰত পদ্মাৰ প্ৰতিশোধমূলক অত্যাচাৰ, বেউলা-লখীন্দাৰৰ বিবাহ, লখীন্দাৰৰ সৰ্পদংশনত মৃত্যু, পতিৰ প্ৰাণ বিচাৰি বেউলাৰ অনিৰ্দেশ যাত্ৰা আৰু শেষত নেতাৰ সহায়ত স্বৰ্গত উপস্থিতি, লখীন্দাৰৰ প্ৰাণ লাভ, লখীন্দাৰক পুনৰ প্ৰাণদান কৰি বেউলাৰ চম্পাৱতী নগৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন আৰু শেষত চন্দ্ৰধৰৰ পদ্মাপূজা কৰিবলৈ সন্মত হোৱাতে কাব্যখনৰ সামৰণি পৰিছে। মুঠতে মূল বিষয়বস্তু অতি গাম্ভীৰ্য্যপূৰ্ণ ৰূপত উপস্থাপন কৰাত কৰি সাৰ্থক হৈছে। কাব্যত যি দৰে সমসাময়িক সামাজিক অৱস্থাৰ আভাস দাঙি ধৰিছে, ঠিক একেদৰে কৰুণ ৰসসিক্তও কৰিবলৈ যথাসম্ভৱ চেষ্টা কৰিছে। লগতে শৈৱ ধৰ্ম আৰু শাক্ত ধৰ্মৰ পৰিস্থিতি কাব্যখনত সুন্দৰকৈ দাঙি ধৰিছে। *বেউলা-আখ্যানৰ* চৰিত্ৰ সৃষ্টিত কবিগৰাকীয়ে বিশেষ কৃতিত্ব অৰ্জন কৰিছে বুলিলে ভুল কৰা নহ'ব; কিয়নো ইয়াত সাধাৰণ মানুহ দেৱতালৈ উন্নীত হৈছে; একেদৰে দেৱতাও সাধাৰণ মানুহৰ শৰীৰলৈ নামি আহিছে। চৰিত্ৰৰ এনে বিশেষত্ব কবিৰ মৌলিক চিন্তাৰ পৰিণতি। ইয়াৰোপৰি বেউলা-লখীন্দাৰৰ কৰুণ কাহিনীৰ মাজেদি অসমীয়া বাণিজ্যৰ বস্তু, মুদ্ৰা-ব্যৱহাৰ, পৰম্পৰাগত সাজপাৰ, অলংকাৰ তথা থলুৱা নানা ৰীতি-নীতিৰ, অবিশ্বাস-সংস্কাৰ আদিৰ অতি বাস্তৱসন্মত বৰ্ণনা দাঙি ধৰাত কবি দুর্গাবৰ সার্থক হৈছে।

দুর্গাবৰ আনখন পুথি *'গীতি-ৰামায়ণ'* বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ আদর্শত ৰচিত হ'লেও বর্ণনীয় বিষয় আৰু পৰিৱেশন ৰীতিৰ ফালৰ পৰা দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ক* মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ জনপ্ৰিয় সংস্কৰণ বুলি ক'ব পাৰি। বিভিন্ন ৰাগ-সংগীতৰ সমাৱেশেৰে ওজাপালিৰ উপযোগীকৈ ৰচিত হোৱা বাবে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ক* পাচ্যতত্ত্ববিদ ড° মহেশ্বৰ নেওগে 'মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ ওজাপালিৰ সংস্কৰণ' বুলি কৈছে।

মাধৱ কন্দলীৰ পদ ৰামায়ণৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত দুর্গাৱৰী 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ 'আদি' আৰু 'অযোধ্যা' কাণ্ড বাদ দি বাকী পাঁচটা কাণ্ডহে পোৱা গৈছে। সেই কাণ্ড কেইটা অৰণ্য কাণ্ড, কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, সুন্দৰা কাণ্ড, লংকা কাণ্ড আৰু উত্তৰা কাণ্ড। ইয়াৰে কিষ্কিন্ধা, সুন্দৰা আৰু লংকা কাণ্ডৰ বিষয়বস্তু সম্পূৰ্ণৰূপে মাধৱ কন্দলীৰ পদ ৰামায়ণৰ বিষয়বস্তুৰ আধাৰত গঢ়লৈ উঠিছে। কাব্যখনিৰ বিষয়বস্তু বর্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত কবিয়ে মাজে মাজে জনশ্রুতিৰ ওপৰতো নির্ভৰ কৰিছে। কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ডত ঋষ্যমুখ গিৰিত ৰাম-লক্ষ্মণৰ কাষত ব্রাহ্মণ ৰূপেৰে হনুমানৰ উপস্থিতি, সুগ্রীৱৰ লগত ৰামৰ মিত্রতা, সুগ্রীৱৰ দ্বাৰা ৰামচন্দ্রৰ কর্তব্য সোঁৱৰণ, বালি সুগ্রীৱৰ বিবাদ, বালিয়ে সুগ্রীৱক ৰাজ্যৰ পৰা খেদি পঠিওৱাৰ বিৱৰণ, বালি আৰু সুগ্রীৱৰ যুদ্ধ, সুগ্রীৱৰ পলায়ন, বালিৰ ৰামনিন্দা, বালিৰ অন্তিম বিলাপ, ৰামৰ ওপৰত তাৰাৰ অভিযোগ, ৰামৰ প্ৰতি তাৰাৰ অভিশাপ, বালিৰ মৃত্যু, বালিৰ অন্ত্যেষ্টিক্রিয়া আদিৰ বর্ণনা কৰা হৈছে। সুন্দৰা কাণ্ডত হনুমানৰ সাগৰ অতিক্রম, অশোক বনত হনুমানৰ উপস্থিতি, হনুমানৰ সীতা দর্শন, মধুবন বিনাশন, আৰু লংকা নাশ, বিভীষণৰ

ৰামত শৰণ, বিভীষণৰ অভিষেক, সাগৰ পূজা, সাগৰ দমন আদিৰ বিৱৰণ দাঙি ধৰা হৈছে। লংকা কাণ্ডত ৰাম-ৰাৱণৰ যুদ্ধৰ পিছত সীতাৰ উদ্ধাৰ, ৰামৰ সীতা ত্যাগৰ বাসনা প্ৰকাশ, সীতাৰ অগ্নি পৰীক্ষা, ব্ৰহ্মাৰ ৰামস্তুতি, ৰামৰ সীতা পৰীক্ষাৰ উদ্দেশ্য অযোধ্যালৈ প্ৰত্যাৱৰ্তনৰ ঘটনা বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

কবি দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ অৰণ্য কাণ্ডটো আটাইতকৈ মনোৰম আৰু বিস্তৃত। এই কাণ্ডত কবিয়ে মূল বাল্মীকি অথবা মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণত নথকা নানা কথা আৰু পৰিস্থিতিৰ সংযোগ কৰিছে। সীতাৰ দ্বাৰা ফল্গু নদীৰ পাৰত দশৰথক হাতে হাতে পিণ্ডদান, ৰাম-সীতাৰ পাশাখেল, দণ্ডকা অৰণ্যত সীতাৰ মায়া অযোধ্যাৰ সৃষ্টি, মায়া প্ৰজাৰ লগত ৰাম-সীতাৰ চিত্ৰাৱলী চতুৰ্দশীৰ মোটখেল, সীতাক মন্দোদৰীৰ কন্যাৰূপে বৰ্ণনা কৰা, শূৰ্পনখাই লক্ষ্মণৰ চুম্বন-আলিংগণ বিচৰা, সীতাই ৰামক পুষ্পজৰীৰে বন্ধা, সোণৰ হৰিণ আনি দিব বুলি ৰাম বন্ধন মুক্ত হোৱা, বনবাসৰ কষ্ট সহিব নোৱাৰি নিজে আঁতৰি যোৱা বুলি সন্দেহ কৰা, চাকৈ-চকোৱাই ৰামক পৰিহাৰ কৰা, সীতাই ৰাৱণ-মন্দোদৰীক পিতৃ-মাতৃ বোলা আদি বিষয়বস্তুৰে দুর্গাবৰে নিজৰ কাব্যিক প্ৰতিভা দাঙি ধৰিছে। মূলত নথকা এনে ধৰণৰ বৰ্ণনাই অৰণ্য কাণ্ডৰ আকৰ্ষণ দুগুণে বৃদ্ধি কৰিছে।

অসমীয়া সাহিত্য জগতত কবি আৰু সংগীতজ্ঞ হিচাপে দুর্গাবৰৰ এখনি বিশিষ্ট আসন আছে। বিশেষকৈ 'গীতি-ৰামায়ণ'ত যি ৰাগ-ৰাগিনীৰ উল্লেখ আছে সেইবোৰে তেওঁ যে এজন উচ্চ মানবিশিষ্ট সংগীতজ্ঞ আছিল সেই কথাৰ প্ৰমাণ বহন কৰি আহিছে।

দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ পৰাই সেই সময়ৰ অসমৰ সংগীতৰ ক্ষেত্ৰখনৰ বিষয়ে জানিব পাৰি। পুথিখনত থকা মুঠ ৫৮ টা গীতৰ ভিতৰত মাত্ৰ ১ টা গীতৰ বাহিৰে ৫৭ টা গীততে ৰাগ নিৰ্দিষ্টকৈ দিয়া আছে। পুথিখনিত মুঠ ২২ টা ৰাগৰ গীত সন্নিবিষ্ট আছে। সেইকেইটা হ'ল— বেলোৱাৰ, বৰাড়ি, গুঞ্জৰী, ধনশ্ৰী, ৰামগিৰি, অহিৰ, বসন্ত, সহাই, পটমঞ্জৰী, গান্ধাৰ, শ্ৰীগান্ধাৰ, গন্ধকালি ইত্যাদি। এইখনিতে এটা মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল যে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'* গীতৰ ৰাগৰ লগত শঙ্কৰী যুগৰ গীতৰ ৰাগৰ মাজত কোনো মিল নাই। পুৰণি অসমৰ ৰাগ-সংগীতৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* প্ৰসংগত মহেশ্বৰ নেওগে প্ৰাক্‌শংকৰী যুগৰ অসমীয়া সংগীতৰ নিদৰ্শন বুলি অভিহিত কৰিছে। ইবোৰ পাঁচালী গীতৰ অধিক কাষচপা বাবেই বৰ্তমানেও ওজাপালিত এই গীতৰ ব্যৱহাৰ মনকৰিবলগীয়া।

দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* পাতে পাতে কবিৰ অনুভূতিৰ কোমলতা আৰু মানসিক বিশ্লেষণ, দক্ষতাৰ অনুপম পৰিচয় পোৱা যায়। কবিয়ে বিভিন্ন অৱস্থা কাব্যৰ নায়ক-নায়িকা ৰাম-সীতাৰ মনৰ ভাৱ-অনুভূতিক চিত্ৰকৰৰ দৰে অতি নিপুণতাৰে অংকন কৰিছে। সেয়েহে *গীতি-ৰামায়ণ* এখন মনোৰম ৰসসিক্ত কাবলৈ উন্নীত হৈছে। সংস্কৃত সাহিত্যত যিদৰে ভৱভূতিয়ে কৰুণ ৰস সঞ্চাৰ কৰি খ্যাতি অৰ্জন কৰিছিল; ঠিক একেদৰে অসমীয়া সাহিত্যতো কবি দুর্গাবৰে কৰুণ ৰস সৃষ্টিৰে অধিক পাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰাই নহয়, এগৰাকী ৰসজ্ঞ কবি হিচাপেও পৰিচয় লাভ কৰে। কৰুণ ৰস সৃষ্টি সাৰ্থকতাৰ বাবেই তেওঁক "অসমৰ ভৱভূতি" আখ্যা দিয়া হয়। কৰুণ ৰসৰ বাহিৰেও যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ জৰিয়তে বীৰ, ৰৌদ্ৰ আদিবোৰ ৰসৰো সুন্দৰ উপস্থাপন কাব্যত পোৱা যায়।

মুঠতে *'গীতি-ৰামায়ণ'* আৰু *'বেউলা আখ্যান'* দুয়োখন পুথিতে কবিৰ সৃষ্টিশীলতাৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে। কাহিনীক কিদৰে বাস্তৱসন্মত ৰূপ প্রদান কৰি পাঠক-শ্রোতাক আমোদ প্রদান কৰিব লাগে সেয়া কবিৰ ভালদৰে জ্ঞাত। বিষয়বস্তু, ৰস, ৰাগ-ৰাগিনী সকলোতে কবিৰ কাব্যিক প্রতিভাই অনন্য ৰূপত জিলিকি উঠিছে।

১১.৫ *গীতি-ৰামায়ণৰ* মূল আৰু ৰচনা কাল

দুর্গাবৰ কায়স্থই ৰচনা কৰা *'গীতি-ৰামায়ণ'খনক* ১৯৫৪ চনত মহেশ্বৰ নেওগে সম্পাদনা কৰি প্রকাশ কৰে। ইয়াৰ ভূমিকা লিখিছিল বাণীকান্ত কাকতিয়ে। মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত *'গীতি-ৰামায়ণ'*ত অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰা উত্তৰাকাণ্ডলৈ আছে। কিন্তু এই পুথি প্রকাশৰ কেইবা দশকৰ আগতেই বিষয়চন্দ্র বিশ্বাসী নামৰ পণ্ডিত এগৰাকীয়ে সম্পাদনা কৰি উলিওৱা *'গীতি-ৰামায়ণ'*অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰা লংকা কাণ্ডলৈকে আছিল বুলি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী প্রণেতা মহেশ্বৰ নেওগে তেওঁৰ *'অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা'* গ্রন্থৰ উল্লেখ কৰিছে। দুয়োখন গ্রন্থতে উল্লিখিত 'অযোধ্যাকাণ্ডৰ কথা ভৈলা সমাপতি' বাক্যলৈ চাই দুর্গাবৰে অযোধ্যা কাণ্ডটো ৰচনা কৰিছিল বুলি বিবেচনা কৰাৰ অৱকাশ আছে।

মাধৱ কন্দলীৰ পদ ৰামায়ণৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ অৰণ্য কাণ্ডটো আটাইতকৈ মনোৰম বুলিব পাৰি; কিয়নো এই কাণ্ডত মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া অনুবাদ ৰামায়ণ আৰু বাল্মীকিৰ মূল ৰামায়ণৰ পৰা আঁতৰি আহি সম্পূর্ণৰূপে নিজা প্রতিভাৰে অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ লগত ৰজিতা খুৱাই ৰচনা কৰিছে।

অৰণ্যাকাণ্ডৰ মূল ঘটনা যেনে— সীতাৰ দ্বাৰা ফল্গু নদীৰ পাৰত দশৰথক পিণ্ডদান, ৰাম-সীতাৰ পাশাখেল, দণ্ডকা অৰণ্যত সীতাৰ মায়া-অযোধ্যাৰ সৃষ্টি, মায়া প্রজাৰ লগত ৰাম-সীতাৰ চিত্রাৱলী চতুর্দশীৰ মোটখেল, সীতাক মন্দোদৰীৰ কন্যাৰূপে বর্ণনা কৰা, শূর্পনখাই লক্ষ্মণৰ চুম্বন-আলিংগন বিচৰা, সীতাই ৰামক পুষ্পজৰীৰে বন্ধা, সোণৰ মায়া হৰিণ আনি দিব বুলি ৰাম বন্ধনমুক্ত হোৱা, বনবাসৰ কষ্ট সহিব নোৱাৰি নিজে আঁতৰি যোৱা বুলি ৰামে সীতাক সন্দেহ কৰা, চাকৈ-চকোৱাই ৰামক পৰিহাস কৰা, সীতায়ে ৰাৱণ-মন্দোদৰীক পিতৃ-মাতৃ বোলা আদিবোৰক মূল বিষয়বস্তু হিচাপে গ্রহণ কৰি সজোৱা অৰণ্য কাণ্ডই 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ অধিক ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে।

অৰণ্যকাণ্ডৰ বিষয়বস্তু কবিয়ে সম্পূর্ণ নিজা দৃষ্টিভংগী আৰু অসমীয়া সমাজৰ লগত খাপ খোৱাকৈ ৰচনা কৰিছে। কিয়নো দশৰথে সীতাক নিজে পিণ্ড বিচৰাৰ পাছতো সীতাৰ মনত ৰামৰ প্রতি থকা ভয় ভাৱৰ বাবে কৈছে— 'শুনি কোপ কৰিবন্ত ৰাম গদাধৰ।' তথাপি দশৰথক কথাক আওকাণ কৰাৰ সাহসো গোটাব নোৱাৰি বায়ু, বিপ্র, চন্দ্র, সূর্য্য, ফল্গুনদী আৰু বসুমতীক সাক্ষী কৰি পিণ্ডদান কৰিবলৈ সাজু হ'ল। সীতাৰ হাতে পিণ্ড পায় দশৰথ স্বর্গলৈ গুচি গ'ল যদিও পুত্র হিচাপে ৰামে পিণ্ডদান কৰিব বিচৰাত সীতাই নিজ হাতে পিণ্ডদানৰ কাহিনী বিৱৰি কয়।

ৰামে বিশ্বাস নকৰাৰ বাবে সীতাই ছয় সাক্ষীক মাতি আনে যদিও তেওঁলোকেও মিছা মাতি একো নাজানে বুলিহে কয়। অৱশেষত ৰামৰ ক্রোধ দেখি দশৰথে স্বর্গৰ পৰা আহি ৰামক সঁচা ঘটনাৰ বর্ণনা দাঙি ধৰে। সীতাই মিছা মতাত বাবে দেৱতাসকলক শাও দিয়ে। ফল্গুনদীক মাটিৰ তলত গুপ্তধাৰ হৈ থাকিবলৈ, চন্দ্র-সূর্যক ৰাক্ষসৰ খাদ্য হ'বলৈ, তুলসীক 'কুকুৰে মুতিব সদা তোমাৰ গাৱত' বুলি, কুশবনক 'মার্জনীয় জাত হৌক তোহোৰ অংকুশ' আৰু কলগছক 'অপৱিত্র হৈৰ তোৰ পাখা দুই চোচ', বুলি শাও দিয়ে। য'ত মূল ৰামায়ণ এই শাও ৰামে দিয়ে, দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণত সীতাই দিয়ে, তথাপি তাতো বিসংগতি— বিপ্র, বসুমতী, বায়ুৰ মিছা সাক্ষীত শাও পালে তুলসী, কুশবন, কলগছ আদিয়েহে।

দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* বৈষ্ণৱ প্রভাৱ আছে, তথাপি ইয়াক বৈষ্ণৱ সাহিত্য বুলি ক'ব নোৱাৰি। জনসমাজৰ সমল আৰোপিত কাহিনী আৰু নায়ক-নায়িকাক সাধাৰণ মানৱীয় আচৰণেৰে অতি সুন্দৰকৈ উপস্থাপন ক�ৰিছে। কিন্তু ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ শুদ্ধতাৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্ব প্রদান কৰা যেন লাগে। তথাপি এই কাণ্ডত ৰাম-সীতাৰ কামপর্বত প্রকাশ পোৱা সৰু-বৰ ধেমালিবোৰে কাণ্ডটোক অধিক আকর্ষণীয় কৰি তুলিছে। লগতে থলুৱা উৎসৱ-অনুষ্ঠান আদিৰো বাস্তৱ বর্ণনা কৰিছে।

অৰণ্য কাণ্ডৰ বাহিৰেও দুর্গাবৰৰ আন চাৰিটা কাণ্ড হ'ল— কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, সুন্দৰা কাণ্ড, লংকা কাণ্ড আৰু উত্তৰা কাণ্ড। ইয়াৰে কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, সুন্দৰা কাণ্ড আৰু লংকা কাণ্ডৰ বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্রত দুর্গাবৰে সম্পূর্ণৰূপে পূর্বকবি মাধৱ কন্দলীৰ 'পদ ৰামায়ণ'ৰ ওপৰত নির্ভৰশীল হৈছে। তথাপি কাব্যৰ বিষয়বস্তুৰ বর্ণনা ক্ষেত্রত সময়ে সময়ে জনশ্রুতিৰ কায চাপিছে, যিয়ে গীতি-ৰামায়ণক জনমানসত অনন্য ৰূপে প্রতিষ্ঠা লাভৰ সহায়ক হৈছে।

'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ডৰ মূল কাহিনীভাগত আছে— ৰাম-লক্ষ্মণ-ঋষ্যমুখ গিৰিত থকাৰ সময়ত ব্রাহ্মণৰ বেশত তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ হনুমানৰ আগমন, সুগ্রীৱৰ লগত ৰামৰ মিত্রতা স্থাপন, সুগ্রীৱৰ দ্বাৰা ৰামচন্দ্রক তেওঁৰ কর্তব্যৰ সোঁৱৰণ, বালি আৰু সুগ্রীৱ দুয়ো ভাতৃৰ মাজত বিবাদৰ সূত্রপাত হোৱা, ফলশ্রুতিত দুয়োৰে মাজত যুদ্ধ হয় আৰু সেই যুদ্ধত বালিৰ হাতত সুগ্রীৱ পৰাজিত হয়, পৰাজিত হোৱা সুগ্রীৱে আত্মসমর্পণ নকৰি পলায়ন কৰে। বালিৰ ৰামনিন্দা, বালিৰ অন্তিম বিলাপ, বালিৰ এনে অৱস্থাৰ বাবে বালি পত্নী তাৰাৰ ৰাম আৰু সুগ্রীৱ দুয়োৰে ওচৰত অভিযোগ, স্বামীৰ দুর্ভোগৰ বাবে তাৰাৰ ৰামক অভিশাপ, তেনেবোৰ সময়তে বালিৰ মৃত্যুবৰণ আৰু বালিৰ মৃত্যুৰ পাছত ৰীতি-নীতিৰে অন্ত্যেষ্টিক্রিয়া সমাপন হয়; ইত্যাদিবোৰ ঘটনাৰ মাজেদিয়েই কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ডৰ সমাপ্তি হয়। সুন্দৰা কাণ্ডত হনুমানৰ সাগৰ অতিক্রম, অশোক বনত হনুমানৰ উপস্থিতি, হনুমানৰ সীতা দর্শন, মধুবন বিনাশন আৰু লংকা নাশ, বিভীষণৰ ৰামত শৰণ, বিভীষণৰ অভিষেক, সাগৰ পূজা, সাগৰ দমন আদি কথাৰ বর্ণনা অতি মনোৰমকৈ এই কাণ্ডত দাঙি ধৰিছে।

দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* মূলৰ অধিকাংশ কন্দলীৰ অসমীয়া ৰামায়ণৰ পৰা গ্রহণ কৰিছে আৰু বহুবোৰ আন আন কবিৰ ৰচনাৰ পৰাও অনুপ্রেৰণা লৈ অসমৰ প্রেক্ষাপটৰ লগত

মিলাই মৌলিক প্ৰতিভাৰে ৰচনা কৰিছিল। বহু সময়ত পণ্ডিত-সমালোচকে বাল্মীকিৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্ক নাই বুলি ক'ব বিচাৰে যদিও সংস্কৃত ভাষাত থকা জ্ঞানৰ দিশলৈ লক্ষ্য কৰিলে বাল্মীকিৰ ৰামায়ণ অনুকৰণ নকৰিলেও অধ্যয়ন কৰিছিল বুলি ভবাৰ থল আছে। মূল কাহিনী য'ৰ পৰা যেনেকৈয়ে সংগ্ৰহ নকৰক কিয় 'ৰামায়ণ' সকলোবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশকে 'গীতি-ৰামায়ণ'ত স্থান দিছে।

'গীতি-ৰামায়ণ' ৰচনা কাল সম্পৰ্কে বৰ্তমানলৈ কোনো সঠিক তথ্য পোৱা হোৱা নাই। দুৰ্গাবৰৰ আবিৰ্ভাৱৰ সময় আৰু তেওঁৰ বুলি বিবেচিত দুয়োখন গ্ৰন্থৰ পদত উল্লিখিত বিভিন্নবোৰ দিশলৈ লক্ষ্য কৰি পণ্ডিতসকলে মতামত আগবঢ়াইছে। ১৯৪৮ চনতে প্ৰকাশিত পণ্ডিত উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰুৰ মূল্যৱান গ্ৰন্থ *'অসমীয়া ৰামায়ণ সাহিত্য'*ত নামৰ গ্ৰন্থত দুৰ্গাবৰৰ সময় সম্পৰ্কে মতামত দি কৈছে—

*'গীতি-ৰামায়ণ'*আৰু *'বেউলা আখ্যান'* ৰচক কবি দুৰ্গাবৰ, বা দুৰ্গাদাস, কোচ ৰজা বিশ্বসিংহৰ দিনৰ। বিশ্বসিংহৰ ৰাজত্ব ইং ১৫১৫ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা ১৫৪০ খ্ৰীষ্টাব্দলৈহে (গেইট ছাহাবৰ অসম বুৰঞ্জী) আৰু ৰায় বাহাদুৰ কনক লাল বৰুৱাৰ Early History of Kamrup ১৫৪০ খ্ৰীষ্টাব্দত নৰনাৰায়ণ ৰজা হয় এই বিশ্বসিংহৰ পুত্ৰ নৰনাৰায়ণৰ দিনতেই শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, অনন্ত কন্দলী, ৰামসৰস্বতী আদিৰ প্ৰতিভা বিশেষকৈ প্ৰকাশ পায়। বেউলা আখ্যানত কবিয়ে বিশ্বসিংহ নৃপৰবক বন্দনা কৰিছে। ইয়াৰ দ্বাৰাই তেওঁৰ কাল নিৰ্ণয় কৰা হয়। তেওঁ লিখিছে—

"কমতা ঈশ্বৰ বন্দো বিশ্বসিংহ নৃপবৰ।
আঠচল্লিশ মহিষী বন্দো ওঠৰ কোঞৱ।।'

তেওঁৰ পৰিচয় সম্পৰ্কে অন্যান্য উল্লেখ এনেধৰণৰ —

"কবি দুৰ্গাবৰে বিৰচিলা অনুপাম।
পৰ্ব্বত গহন নীলগিৰি যাৰ নাম।।
নীলাচল নামে গ্ৰাম সংসাৰতে সাৰ।
আছয় পাৰ্ব্বতী অসুৰৰ ক্ষয়ঙ্কাৰ।।
বাহুবল শিকদাৰ গন্ধৰ্ব অৱতাৰ।
কবি দুৰ্গাবৰে গীত কৰিলা প্ৰচাৰ।।
শ্ৰীকায়স্থ চন্দ্ৰধৰ তাৰ পুত্ৰ দুৰ্গাবৰ।
বিৰচিল গীত বিতোপন।।"

আনহাতে সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী প্ৰণেতা মহেশ্বৰ নেওগে তেওঁৰ *'অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা'* গ্ৰন্থত কৈছে, 'দুৰ্গাবৰক বিশ্বসিংহ আৰু নৰনাৰায়ণৰ ৰাজত্বকালৰ লোক বুলি ধৰিলে প্ৰমাদৰ সম্ভাৱনা থাকিব যেন নালাগে। এড্ৱাৰ্ড গেইটৰ (A History of Assam)ৰ মতে বিশ্বসিংহৰ শাসনকাল ১৫১৫ চনৰ পৰা ১৫৪০ চনলৈ। এই ফালৰ পৰা দুৰ্গাবৰক প্ৰাক্‌শংকৰী কবি বোলাৰ অৰ্থ নাই। ১৫১৫ চনতে শংকৰদেৱৰ বয়স ৬৬ বছৰ। আনফালে তেওঁৰ ওপৰত শংকৰদেৱৰ

ভক্তি-আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিলে তেনে উক্তিলৈ যুক্তিৰ ঠেৰু একেবাৰেই নোহোৱা হয়গৈ। বৰঞ্চ দুর্গাবৰ শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক আৰু বয়সত আৰু জ্ঞানত কুমলীয়া বুলিহে আমাৰ ভাব হয়।"

একেদৰে সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী প্ৰণেতা সতেন্দ্রনাথ শর্মাই *'অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত'* নামৰ গ্ৰন্থত *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* ৰচনাকাল সম্পর্কে স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰিছে এনেদৰে—

'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ সঠিক ৰচনাকাল জনা নাযায়। ৰচনাৰ ভংগীৰ পৰা কবিৰ এই কাব্য পূৰ্ঠ বয়সৰ যেন লাগে। বেউলা-আখ্যানত কবিয়ে ৰজা বিশ্বসিংহ আৰু তেওঁৰ ওঠৰজন পুতেক আৰু বাহুবল শিকদাৰৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* কাৰো উল্লেখ নাই, অৱশ্যে বর্তমান সম্পূর্ণ গীতি-ৰামায়ণ উদ্ধাৰ হোৱা নাই, কেৱল অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰা বাকীছোৱাহে উদ্ধাৰ হৈছে।"

যিহেতু কন্দলীৰ দৰে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'তো* প্ৰথম বা শেষৰ অংশ কেইটা পোৱা নাযায়; গতিকে ইয়াৰ ৰচনা কাল সম্পর্কে সঠিক মন্তব্য দিব পৰা নাযায়। তথাপি তেওঁৰ *বেউলা আখ্যানত* থকা শাক্ত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ আৰু *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* কম পৰিমাণে হ'লেও ভক্তি-আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ আৰু মধ্যযুগীয় অসমীয়া সমাজ-সংস্কৃতি তথা শিল্পকলাৰ উৎকৃষ্ট উপস্থাপনে কাব্যখনিক তেওঁৰ পৈণত বয়সৰ ৰচনা হিচাপে বিবেচনা কৰাই নহয় *'বেউলা আখ্যান'ৰ* পিছৰ ৰচনা বুলিও ক'ব পাৰি।

মুঠতে ৰচনাৰ গাম্ভীর্য্য, ভক্তি-আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ, প্ৰাক্‌শংকৰী কবি মাধৱ কন্দলীৰ প্ৰভাৱ আদিয়ে এটা কথা স্পষ্ট কৰে যে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'* কোনো দিশৰ পৰাই প্ৰাক্‌শংকৰী যুগৰ সাহিত্য-শিল্প নহয়। লগতে শংকৰদেৱৰো যথেষ্ট পিছৰ সময়ৰ; কিন্তু কিমান পিছৰ সঠিককৈ কোৱা টান। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে *'গীতি-ৰামায়ণ'* ষোড়শ শতিকাৰ শেষৰ কালৰ ৰচনা বুলি ক'ব পাৰি।

১১.৬ গীতি-ৰামায়ণৰ ৰচনাৰীতি

দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ ৰচনা ৰীতি বিচাৰ কৰিবলৈ হ'লে 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ প্ৰতিটো কাণ্ডৰ বিষয়বস্তু উপস্থাপনৰ কৌশল, সমাজ চিত্ৰ, ৰাগ-ৰাগিনীৰ ব্যৱহাৰ আদিবোৰৰ পুংখানুপুংখ বিশ্লেষণ কৰাৰ লগতে কবিৰ মৌলিকতা বিচাৰ কৰাৰো প্ৰয়োজন হ'ব।

'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ সকলোবোৰ কাণ্ডতকৈ অৰণ্যকাণ্ডটো আটাইতকৈ আকর্ষণীয় আৰু আকাৰতো বৃহৎ। এই ৰামায়ণৰ বিশেষত্ব হ'ল ইয়াক গীতৰ আকাৰত লিখা হৈছিল। গীতবোৰত ৰাগ সংগীতৰ সুৰ বন্ধা আছে। প্ৰাচীন কালৰে পৰাই যে অসম ভূমিত গীত-ৰাগৰৰ উচ্চস্তৰীয় চর্চা আছিল, সেই কথাৰ প্ৰমাণ গীতি-ৰামায়ণত পোৱা গৈছে। কবিগৰাকীৰ বুদ্ধিমত্তা আৰু কাব্যিক গুণৰ প্ৰশংসা কৰি ক'ব লাগিব যে— গীতেৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা ঘটনাৰ ক্ষেত্ৰত মনোৰমভাৱে পদৰো ব্যৱহাৰ কৰিছে। ভাৱ অনুসৰি গীতবোৰত সুকীয়া ৰাগ ব্যৱহাৰ মনকৰিবলগীয়া; যিয়ে শ্রোতাৰ মাজত অধিক সমাদৃত হ'বলৈ বেছি পৰ ৰ'বলগীয়া নহয়। 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ প্ৰায় বিশ প্ৰকাৰৰ ৰাগৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে।

কবিয়ে বিশেষ বিচাৰ কৰি ৰামায়ণৰ মূল কথাৰ সূত্ৰ ৰাখি বিশেষ বিশেষ ঘটনা আদি

চমু-চমুকৈ গীত আৰু পদত গাই গৈছে। কবিৰ একো একোটি গীত খণ্ডবাক্য নির্বাচন, উদ্ভাৱনা, ৰচনা নৈপুণ্যত কবিয়ে নিজকে প্রকৃত শিল্পী বুলি পৰিচয় দিব পাৰিছে। তেওঁ স্বাধীন চিন্তাৰে লোকৰুচি অনুসাৰে কাব্য ৰচনা কৰি বিশেষ কৃতিত্ব লাভ কৰিছে। কবিৰ নিজা উদ্ভাৱনা শক্তিৰ পৰিচয়, তেওঁৰ ৰাম-সীতাই বনত পাশা খেলা, খেৰি খেলা, সীতাই ৰামক হিৰন্ময় মৃগক বধ নকৰাকৈ ধৰি আনিবলৈ কোৱা, ৰাৱণে সীতাক হৰণ কৰাৰ পাছত সীতাৰ মনত লোক অপবাদৰ ভয় আৰু ৰামৰো সীতাৰ প্রতি সন্দেহ কৰাৰ লগতে বনবাসৰ কষ্ট সহিব নোৱাৰি নিজে আঁতৰি যোৱা আদিবোৰ কথাই কবিয়ে যে সাধাৰণ মানুহৰ মনঃস্তত্বৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি উল্লেখ কৰিছে তাক অতি সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। দুর্গাবৰ এনে ৰচনাৰীতিৰ প্রতি লক্ষ্য কৰি ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেখেতৰ 'পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য' গ্রন্থত 'ইয়াক বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ গাঁৱলীয়া সংস্কৰণ' বুলিছে।

কেৱল সেয়াই নহয় সীতা হৰণত সাধাৰণ লোকে সীতাৰ মনৰ ভাব কেনে হ'ব পাৰে ভাবিবলৈ বাধ্য হ'ব; যিবোৰ কথা বাল্মীকি বা কন্দলীৰ ৰামায়ণত নাই। তথাপি লোকমন তথা লোক-সমাজৰ কথা-চিন্তা কৰি কবিয়ে সীতাৰ মুখত এটি সুন্দৰ বিলাপত গীত সংযোগ কৰিছে—

"মই অলক্ষিণী লাগি প্রভুক পঠাইলোঁ হে—
লক্ষ্মণকো পঠাইলো উদ্দেশ্যে।
শূন্য গৃহ পায়া মোক ৰাৱণে হৰিলা হে—
নষ্ট ভৈলো আপোনাৰ দোষে।।"

এই গীতে সীতাৰ মনগহণৰ প্রতিটো দিশ অতি বাস্তৱ ৰূপত দাঙি ধৰিবলৈ সমর্থ হৈছে।

দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণৰ ৰচনাৰীতি তেনেই সৰল। সাধাৰণ মানুহে সহজতে উপলব্ধি কৰিব পৰাকৈ কাহিনী ভাগ বর্ণনা কৰিছে। সময়ানুসৰি অনুপম ৰাগ-ৰাগিনীৰ ব্যৱহাৰ কৰি সাধাৰণ লোকৰ মন আকর্ষণ কৰি আনন্দ প্রদান কৰিবলৈ কবি সক্ষম হৈছে। ৰাম-সীতাৰ ঘাত-প্রতিঘাতৰ কাহিনীৰ মাজেদি অসমৰ ৰীতি-নীতি, ব্যৱহাৰ-পৰম্পৰা আদিক অতি সুন্দৰকৈ দাঙি ধৰা। কবিগৰাকীৰ ৰচনাৰ নিপুণতাৰ বাবেই লোকৰঞ্জন সম্ভৱ হোৱাৰ লগতে কাহিনীৰ গাম্ভীর্য্যও ৰক্ষিত হৈছে। ৰচনাৰীতি তথা অভিনৱত্বই *'গীতি-ৰামায়ণ'ক* সুকীয়া মর্যাদা প্রদান কৰি আহিছে।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ দুর্গাবৰৰ কাব্য প্রতিভা সম্পকে চমুকৈ আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ ৰচনাৰীতিৰ বিশেষত্ব কি? বহলাই আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১১.৭ গীতি-ৰামায়ণত প্ৰক্ষিপ্ততা

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত *গীতি-ৰামায়ণৰ* স্থান সুকীয়া। অসমীয়া সামাজিক পৰম্পৰাৰ লগত খাপ খোৱাকৈ ৰচনা কৰা সৰ্বভাৰতীয় কাব্যত সংকোচন-সংবৰ্দ্ধন অস্বাভাৱিক নহয়। প্ৰতিভাৱান কবি দুর্গাবৰে আদি কবিৰ মূল ৰামায়ণৰ পৰা প্ৰায়ভাগ সময়তে আঁতৰি থকা বুলি সমালোচকসকলে মতপোষণ কৰি আহিছে। আনহাতে কোনো কোনোৱে দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ত বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ ছাঁটোৱেই পৰা নাই বুলি ক'ব খোজে। তথাপি কাহিনীবস্তুত মূল ৰামায়ণত উল্লিখিত প্ৰায় সকলো গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনাৰ বিৱৰণ আছে। কিন্তু বহু সময়ত 'ৰামায়ণ'ৰ কাহিনীৰ প্ৰক্ষিপ্তকৰণ নোহোৱা নহয়। অৱশ্যে এটা কথা স্বীকাৰ্য্য যে আদি কবি বাল্মীকিৰ দ্বাৰা বিৰচিত আদি কাব্য ৰামায়ণৰ আক্ষৰিক অনুবাদ বা বেলেগ এখন সমাজৰ প্ৰেক্ষাপটত খাপ-খোৱাকৈ হুবহু নকল অসম্ভৱ।

গীতি-ৰামায়ণৰ সকলোবোৰ কাণ্ডৰ বিষয়ে অবিতৰ্কিতভাৱে কোনো তথ্য যিহেতু পোৱা নাযায়, গতিকে সম্পাদিত হোৱা *'গীতি-ৰামায়ণ'* আৰু সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ তথ্যৰ আধাৰত ইয়াৰ প্ৰক্ষিপ্ততা সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰা হ'ব। সাতটা কাণ্ডত বিভক্ত ৰামায়ণত আদি কাণ্ড, অযোধ্যা কাণ্ড, অৰণ্য কাণ্ড, কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, লংকা কাণ্ড বা যুদ্ধ কাণ্ড আৰু উত্তৰা কাণ্ড ইত্যাদি; ইয়াৰে আদি কাণ্ডত দশৰথৰ পৰিচয়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দশৰথৰ তিনি ভার্যাৰ বিবাহৰ লগতে বংশ পৰিচয়ৰ কথাও উল্লেখ আছে। ইয়াৰোপৰি ৰাম আৰু ৰামৰ তিনি ভাতৃৰ জন্মৰ কাহিনীৰ লগতে সীতাৰ জন্ম আৰু বংশ পৰিচয়ৰ বিৱৰণো ৰামায়ণৰ আদি কাণ্ডতে পোৱা যায়। তাৰোপৰি সীতাৰ সয়ম্বৰ, বিশ্বামিত্ৰৰ দ্বাৰা দশৰথৰ ৰাজ্যলৈ আগমন, দশৰথৰ পুত্ৰৰ দ্বাৰা বিশ্বামিত্ৰক সহায়, বিশ্বামিত্ৰৰ দ্বাৰা দশৰথৰ চাৰি পুত্ৰক যুদ্ধ বিদ্যা দান, ৰামৰ সয়ম্বৰ জয়, সীতা লাভ, ৰামৰ তিনি ভাতৃৰ বিবাহ, পৰশুৰামৰ আবির্ভাৱ, ৰাম-পৰশুৰাম যুদ্ধ, পৰশুৰামৰ পৰাজয়, ৰামৰ মিথিলা ত্যাগ, ৰাম-সীতা আৰু তিনি ভাতৃৰ ভার্যাৰ সৈতে অযোধ্যা আগমনত আদি কাণ্ডৰ সমাপ্তি ঘটিছে।

দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* অযোধ্যাকাণ্ডৰ কথা উল্লেখ কৰি অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰাহে আৰম্ভণি কৰা হৈছে। সেয়ে *'গীতি-ৰামায়ণ'* আদি কাব্যৰ দৰে দশৰথৰ বংশ পৰিচয়, ৰাম জন্ম ৰহস্য, সীতাৰ জন্ম ৰহস্য, ৰাম-সীতাৰ বিবাহ আদিৰ বিৱৰণ পোৱা নাযায়। মূলৰ এই ঘটনাবোৰ দুর্গাবৰে সম্পূৰ্ণৰূপে বৰ্জন কৰিছে। লোকসমাজ আৰু লোকমনৰ সকলো আৱেগ-অনুভূতিক মূল হিচাপে লৈ কবিয়ে ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ লগত মৌলিক প্ৰতিভাৰে সংযোজন বিয়োজন কৰিছে। সেয়ে দশৰথৰ বংশ পৰিচয়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বাল্মীকিৰ আদি কাণ্ডত থকা কোনো ঘটনাৰ বিৱৰণ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* উল্লেখ নাই।

মূল *'ৰামায়ণ'ৰ* অযোধ্যাকাণ্ডটো বহু বেছি ডাঙৰ নহ'লেও ৰাম আৰু তিনি ভাতৃৰ বিবাহৰ পিছৰ অযোধ্যা আগমনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰামক অযোধ্যাৰ ৰাজ্যভাৰ দিয়াৰ দশৰথৰ মনোভাৱ, মন্থৰাৰ কুমন্ত্ৰণা, কৈকেয়ীৰ দশৰথৰ পূৰ্বৰ বৰ দানৰ কথা স্মৰণ, ভৰতক ৰাজ্যভাৰ আৰু ৰামক চৈধ্য বছৰ বনবাসৰ বাবে খোজা, দশৰথৰ সন্মতি, ৰামৰ চৈধ্য বছৰ বনবাসৰ বাবে

ৰাজ্য ত্যাগ, দশৰথৰ দেহত্যাগ, ভৰতৰ ৰাজ্যভাৰ গ্ৰহণৰ প্ৰতি অসন্মতি, ৰামাক বিচাৰি ৰাজ্যলৈ অনাৰ মিছা চেষ্টা, ৰামৰ পিতৃসত্য পালন, ৰামৰ পাদুকা লৈ ভৰতৰ অযোধ্যালৈ ঘূৰি অহাৰ ঘটনাৰে অযোধ্যা কাণ্ডৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। গোটেই ৰামায়ণৰ পাতনি এই কাণ্ডতে ঘটা বুলি ক'ব পাৰি। ৰামৰ বনবাসক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই ৰামায়ণৰ কাহিনীয়ে পূৰ্ণতা পাইছে। পাপ-পূণ্য, ঈশ্বৰত্ব-মনুষ্যত্ব সকলোবোৰ দিশৰে আদিপাঠ এই অযোধ্যা কাণ্ড।

পৰিতাপৰ কথা এয়ে যে যি কাৰণতে হওক বৰ্তমান পৰ্যন্ত অযোধ্যাকাণ্ড দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* অংশ হ'ব পৰা নাই। তেওঁৰ ৰচনাত মাত্ৰ অযোধ্যাকাণ্ডৰ নামহে উল্লেখ আছে। সেই কাণ্ডৰ কোনো পদ পোৱা হোৱা নাই; সময়ানুসৰি কিছু ঘটনাৰ আভাস দিয়া আছে যদিও মূলৰ দৰে কাহিনীৰ শৃংখলাবদ্ধতা নাই। অযোধ্যা কাণ্ডৰ এই কাহিনীবোৰক তেওঁ *গীতি-ৰামায়ণত* প্ৰকাশ কৰা নাই। সেয়ে দুৰ্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* এই ঘটনাবোৰক সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰক্ষিপ্তকৰণৰ মাজেদি কাহিনীয়ে গতি কৰিছে।

দুৰ্গাবৰৰ দ্বাৰা ৰচিত 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ মনোৰম অধ্যায় বা কাণ্ডটো হ'ল অৰণ্যাকাণ্ড। এই কাণ্ডটিত কবিৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ পৰিচয় প্ৰতিটো পদতে পোৱা গৈছে। কিন্তু মূলৰ বহুবোৰ ঘটনাক ইয়াত সম্পূৰ্ণৰূপে বাদ দিয়া হৈছে। মূল ৰামায়ণৰ শূৰ্পনখাৰ কাহিনী যিদৰে বহলভাৱে পোৱা গৈছে; গীতি-ৰামায়ণত সেই কাহিনীক সংক্ষিপ্ত কৰি থূলমূলভাৱে ঘটনাটোৰ উল্লেখ কৰিছে। অৰণ্যকাণ্ডত সোণৰ হৰিণ লাভৰ প্ৰতি আকাংক্ষা, সীতাহৰণ আদিবোৰ ঘটনাৰ বিৱৰণ আছে। দুৰ্গাবৰেও এই সমস্ত ঘটনা একেটা কাণ্ডতে ব্যাখ্যা কৰিছে যদিও সম্পূৰ্ণৰূপে জাতীয় সাজেৰে সজাবলৈ যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰিছে। এইদৰে বাকীবোৰ কাণ্ড যেনে কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, সুন্দৰা কাণ্ড আৰু লংকাকাণ্ড আদিতো মূলৰ সৰু-বৰ বহু ঘটনাৰ প্ৰক্ষিপ্তকৰণ নোহোৱা নহয়। বালি-সুগ্ৰীৱৰ ঘটনাক যথেষ্ট পৰিমাণে ঘটি-পিহি আকাৰ দিয়াৰ লগতে যুদ্ধৰ বৰ্ণনাবোৰতো সংক্ষিপ্ততা মন কৰিবলগীয়া।

মূল ৰামায়ণত যিদৰে আদি কাণ্ডৰ পৰা উত্তৰাকাণ্ডলৈকে ৰামৰ জন্মৰ পৰা স্বৰ্গযাত্ৰালৈকে সকলোবোৰ ঘটনা এটাৰ পাছত এটাকৈ বৰ্ণনা আছে, ঠিক তেনেদৰে, দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণত* সাতকাণ্ডৰ বিৱৰণ পোৱা নাযায়। অৱশ্যে এটা কথা স্বীকাৰ্য যে দুৰ্গাবৰ আৰু বাল্মীকি বা আন আন কবিৰ ৰচনাত পাৰ্থক্য থকাটোৱে স্বাভাৱিক। আদি কবি বাল্মিকী আছিল 'ৰামায়ণ' কাহিনীৰ প্ৰথম স্ৰষ্টা তথা সমসাময়িক সময়ৰ প্ৰতিনিধি; আনহাতে পৰৱৰ্তী অনুবাদকসকলে তাৰ হাজাৰ বছৰৰ পাছত পঢ়ি-শুনি নিজ ধ্যান-ধাৰণাৰে সেই কাহিনী ৰূপায়ণ কৰিছে। সেয়ে বাল্মীকিৰ কাহিনীক ন-ৰূপ দিওঁতে দীঘ-পথালি অলপ বঢ়া-টুটা হোৱাটো কোনো অপৰাধ নহয়। বৰং দুৰ্গাবৰ 'গীতি-ৰামায়ণ' এনে বঢ়া-টুটাৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান মনোৰম দিশহে দৃষ্টিগোচৰ হয়, যিবোৰ দিশে দুৰ্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ক বিশেষ ৰূপেহে সমাজত পৰিগণিত কৰিছে।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'খন বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰা কোনবোৰ দিশত আঁতৰি আহিছে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ দুর্গাবৰে 'গীতি-ৰামায়ণ'ত কৰা সংযোজন-বিয়োজন ৰামায়ণৰ সৌন্দর্য তথা গাম্ভীর্য্যত কিবা প্রভাৱ পেলাইছেনে? বিচাৰ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১১.৮ গীতি-ৰামায়ণৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য

যি কোনো এখন কাব্যগ্রন্থই পাঠকৰ মন আকর্ষণ কৰিবলৈ হ'লে তাৰ সাহিত্যিক গুণাগুণৰ পৰিমাণ যথেষ্ট হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ও এখন উচ্চ সাহিত্যিক সৌন্দর্য্যৰে ভৰা কাব্যগ্রন্থ। ইয়াত বিষয়বস্তু-বর্ণনাশৈলীয়েও হওক বা পদ্য-গদ্যৰ ব্যৱহাৰেই নহওঁক কিয় সকলোতে কবিৰ পৈণত হাতৰ পৰশ লক্ষণীয়। ইয়াৰোপৰি বেছিভাগ ঘটনাৰ বর্ণনাই গীতৰ মাধ্যমেৰে হোৱা 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ গীতৰ ৰাগৰ ব্যৱহাৰ বা ৰসৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্রত কবিগৰাকীয়ে সুকীয়া কৃতিত্ব প্রদর্শন কৰিছে। ব্যাকৰণগত দিশৰ পৰাও কবি যথেষ্ট সচেতন।

'ৰামায়ণ'ৰ দৰে সুবিশাল আৰু ঈশ্বৰ-অৱতাৰী পুৰুষ তথা দেৱতাৰে ভৰপূৰ কাহিনী এটা সাধাৰণীকৰণ কৰি পাঠকৰ হাতত তুলি দিয়াটো অতি কঠোৰ তথা শ্রমপূর্ণ কাম। তথাপি কাহিনী আকাৰত প্রক্ষিপ্ত কৰিলেও মর্যাদা অক্ষুণ্ণ ৰাখিছে। ৰামৰ জন্মৰ আগৰে পৰা দশৰথৰ বংশ পৰিচয়, বিবাহ আদিৰ বিস্তৃত বিৱৰণ থকা মূল ৰামায়ণ কাহিনীক সুনিপুণ কবিয়ে নিজৰ কাব্য প্রতিভাৰে সংক্ষিপ্তৰূপে বর্ণনা কৰি ঘটনাৰ ক্রমে ৰক্ষা কৰাই নহয়; বর্ণনীয় বিষয়কো মনোহাৰিত্ব প্রদান কৰিছে।

দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ মূল বিশেষত্ব হ'ল তাৰ গীতবোৰ। যিবোৰ গীতত তেওঁ ভিন্ন সুৰ আৰোপ কৰিছে। এই সুৰবোৰেৰে ওজাই ৰামায়ণৰ পদবোৰ গালে শ্রুতি মধুৰ হয়। শাস্ত্রীয় গাম্ভীর্যপূর্ণ ৰাগহে 'গীতি-ৰামায়ণ'ত সংযোগ কৰিছে। যেনে— বেলোৱাৰ, বড়াৰি, গুঞ্জৰি, ধনশ্রী, ৰামগিৰি, অহিৰ, ভাটিয়ালী, বসন্ত, সুহাই, শ্রীগান্ধাৰৰ লগতে আৰু বহুবোৰ ৰাগ পোৱা যায়। প্রায় ২০ প্রকাৰৰ ৰাগেও যে *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* সাহিত্যিক সৌন্দর্য্য বৃদ্ধি কৰিছে, তাত কোনো সন্দেহ নাই।

'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য্য অধিক বৃদ্ধি কৰিছে কাব্যত প্রয়োগ কৰা বীৰ আৰু কৰুণ ৰস সমাহাৰে। দুর্গাবৰে কেইবা প্রকাৰৰ ৰস ব্যৱহাৰ সময়াসুৰি কৰিছে; যদিও কৰুণ ৰস প্রকাশত কবিয়ে বিশেষ পাৰদর্শিতা দেখুৱাইছে। যিবোৰ ঠাইত কবিয়ে কৰুণ ৰসৰ সঞ্চাৰ কৰিছে তেনে পৰিস্থিতি মূল ৰামায়ণত কমহে পোৱা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে ৰাৱণে সীতাক হৰণ কৰা পিছত সীতাই যি বিলাপ কৰিছে তাত এগৰাকী নাৰীৰ অন্তর্জগতৰ সকলো ভয়-অপমান-গ্লানিৰ বহির্প্রকাশ ঘটিছে। এনে সময়ত সীতা আৰু এগৰাকী সাধাৰণ নাৰীৰ মাজত বিশেষ কোনো

পার্থক্য নোহোৱা হৈছে। নিজৰ ভুলৰ বাবেই এনে কার্য্য হ'বলৈ পালে বুলি কৈ নিজকে ধিক্কাৰ দি স্বামীয়ে ঘূৰি আহি তেওঁক নাপায় কি ভাবিব আদি কথাত ভয় ভাব প্রকাশ কৰিছে—

"কি জানি কি ভৈল বুলি অৰণ্যে ভ্রমিলো হে—
চিন্তা কৰি হৈবো আকুলিতা।।
আনে মন্দ বুলিবেক তাকো প্রভু শুনিবেক
নানা কথা ভাবিবো মনত।।
অৱশ্যে কু অভিপ্রায়ে পঠাহৈলে লক্ষ্মণে হে—
যত দোষ পৰিবো মোহোত।।
অসতী ৰমণী সীতা পলালে অন্তৰি হে—
ভাবিবো মনত ৰঘুপতি।।' (লেখাৰু, ৭৭-৭৮)

কৰুণ ৰসেৰে নাৰী মনৰ ভাব-অনুভূতি প্রকাশৰ লগতে চৰিত্রৰ সাধাৰণীকৰণে সাহিত্যিক মর্যাদা দুগুণে বৃদ্ধি কৰিছে। সাধাৰণ যেন লাগিলেও গৰিমাত কোনো প্রভাৱ পৰা নাই।

গীতি-ৰামায়ণৰ বিষয়বস্তু, চৰিত্রৰ উপস্থাপন, পৰিৱেশ সৃষ্টি, ৰাগ-তাল ব্যৱহাৰ, ৰসৰ উপযুক্ত সঞ্চাৰে কাব্যখনিৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য্য যথেষ্ট পৰিমাণে বঢ়াই তোলাৰ লগতে পাঠকৰ আদৰো লাভ কৰিছে।



১১.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অধ্যায়টিৰ পৰা আমি অসমীয়া সাহিত্যত ৰামায়ণ পৰম্পৰাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলো। প্রাক্‌শংকৰী যুগৰ কবি মাধৱ কন্দলীয়ে বাট মুকলি কৰি দিয়া ৰামায়ণ পৰম্পৰা আজিৰ আধুনিক সাহিত্যলৈয়ো গতি কৰিছে।
- পাঁচালী কবি হিচাপে জনাজাত এইগৰাকী দুর্গাবৰৰ বিষয়ে কম-বেছি পৰিমাণে জানিব পৰাৰ লগতে তেওঁৰ ৰচনাৰাজি আৰু কাব্যিক প্রতিভাৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলো।
- এই অধ্যায়টি অধ্যয়নৰ যোগেদি *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* মূল আৰু ইয়াৰ ৰচনাৰ সময় সম্পর্কে জানিব পৰা হ'ল।
- *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* ৰচনাৰীতি সুকীয়া। ইয়াত পদ্য-গদ্য দুয়োটায়ে আছে। তথাপি বর্ণনীয় বিষয়ত পদ্য বা গীতেৰেহে বুজাবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। য'ত গীতৰ দ্বাৰা সম্ভৱ নহয়, তেনে ঠাইতহে গদ্যৰ ব্যৱহাৰ হৈছে।
- *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* প্রক্ষিপ্তকৰণ ক'ত কেনেদৰে হৈছে সেই বিষয়ে জানিব পাৰিলো।
- সাহিত্য চিৰস্থায়ী হ'বৰ বাবে যি সাহিত্যিক গুণাগুণ বা সৌন্দর্য্যৰ দৰকাৰ সেইবোৰ গীতি-ৰামায়ণত কিদৰে ৰক্ষিত হৈছে এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নৰ মাজেদি আমি জানিব পাৰিলোঁ।



১১.১০ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। নেওঁগ, মহেশ্বৰ (২০০০) ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা; গুৱাহাটী ঃ বনলতা

২। লেখাৰু, উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ (১৯৪৮) ঃ 'অসমীয়া ৰামায়ণ সাহিত্য'; গুৱাহাটী ঃ কটন কলেজ

৩। শৰ্মা, সতেন্দ্ৰ নাথ (২০০৭) ঃ 'ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত'; গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী

৪। শৰ্মা, সতেন্দ্ৰনাথ (২০০৬) ঃ 'অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত'; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্ৰকাশ

৫। শৰ্মা, হেমন্ত কুমাৰ; (১৯৮৪) ঃ 'অসমীয়া সাহিত্যৰ দৃষ্টিপাত'; গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী

৬। মহন্ত, কেশদা (১৯৮৬) ঃ 'বিচিত্ৰ ৰামায়ণী কথা'; যোৱহাট ঃ প্ৰকাশক-বাপচন্দ্ৰ মহন্ত

৭। গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (সম্পা) (১৯৭২) ঃ ভাষা আৰু সাহিত্য, গুৱাহাটী।

৮। নাথ, প্ৰফুল্ল কুমাৰ (২০১৭) ঃ ভক্তিমাৰ্গ আৰু ভাৰতীয় ভক্তি-সাহিত্যত এভুমুকি, বিশাল প্ৰকাশন।

(২০০৯) ঃ পু�ৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাস, বকুলেণ্ড



১১.১১ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মাধৱ কন্দলী..... মাধৱ কন্দলীয়ে ৰচনা কৰা বাল্মীকি ৰামায়ণৰ অনুবাদৰ আলোচনা..... মাধৱ কন্দলীয়ে তেওঁৰ অনুবাদত কেনে ধৰণৰ মৌলিকত্ব আৰোপ কৰিছিল..... অসমীয়া সাহিত্যত মাধৱ কন্দলীৰ অনুবাদৰ গুৰুত্ব।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনে কোনে কাব্য সৃষ্টিৰ মাজেদি ৰামায়ণৰ কাহিনীভাগক বিশিষ্ট ৰূপত দাঙি ধৰিছিল..... সেই কবিসকলে পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰা ৰজাসকল।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণত* গীতৰ প্ৰয়োগ.... গীতিবোৰক শুৱলা আৰু আকৰ্ষণীয় কৰিবলৈ প্ৰায় একৈশটা ( ) ৰসৰ প্ৰয়োগ..... ভগৱানৰ অৱতাৰী চৰিত্ৰসমূহক মানৱীকৰণ, সৰ্বভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটৰ কাহিনীক অসমীয়া সাজেৰে উপস্থাপন, গীতেৰে ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰা গাম্ভীৰ্যপূৰ্ণ ঘটনাৰ বৰ্ণনাত গদ্যৰ ব্যৱহাৰ আদি..... ৰসৰ অপূৰ্ব সমাহাৰ, কৰুণ ৰস প্ৰকাশক গীতৰ প্ৰয়োগ বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ গদ্য আৰু পদ্য উভয়ৰে প্ৰয়োগ..... ৰস উদ্ৰেককাৰী গীতৰ সমাহাৰ..... কাহিনীৰ সংক্ষিপ্তকৰণ..... চৰিত্ৰৰ মানসিক জগতৰ বহিঃপ্ৰকাশ..... অসমীয়া সংস্কৃতিৰ মাজেৰে কাহিনীৰ উপস্থাপন..... থলুৱা ৰীতি-নীতি, উৎসৱ-পাৰ্বন, যোজনা-পটন্তৰ আদিৰ

ব্যৱহাৰ..... গীতৰ কথা বা ঘটনা অনুসৰি সুকীয়া ৰাগৰ প্ৰয়োগ ইত্যাদি।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণ* মূল বাল্মীকি বা মাধৱ কন্দলীৰ দুয়োখনৰ পৰাই কাহিনী, চৰিত্ৰ, পৰিস্থিতি, দৃষ্টিভংগী আদিবোৰ দিশত আঁতৰি আহিছে।..... বাল্মীকিৰ বৃহৎ ৰামায়ণৰ তুলনাত দুর্গাবৰী ৰামায়ণ সংক্ষিপ্ত। আনুষংগিক কাহিনীক সংক্ষিপ্ত কৰি মূল কাহিনীপ্ৰবাহ অব্যাহত ৰাখিছে..... চৰিত্ৰবোৰক সাধাৰণ মানুহৰ এজন হিচাপে উপস্থাপন কৰিছে।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* প্ৰক্ষিপ্তকৰণে কাব্যৰ সৌন্দর্য্যতো আৰু গাম্ভীর্য্যতো কোনো প্ৰভাৱ পেলাব পৰা নাই..... কবিয়ে মূল পৰিস্থিতি বা ঘটনাত কোনো প্ৰক্ষিপ্তকৰণ কৰা নাই। চৰিত্ৰবোৰৰ উপস্থাপনত বিশেষ ধৰণৰ সাল-সলনি কৰা নাই। গাম্ভীর্য্যত আঘাত কৰিব পৰা অংশত কবিয়ে হাত দিয়া নাই। মৌলিকতাৰ পৰশেৰে কাহিনীক থলুৱা আৱৰণহে দিছে।



১১.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ মাজেৰে সেই সময়ৰ সামগ্ৰিক ছবিখন কেনেদৰে প্ৰকাশ হৈছে। আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ দুর্গাবৰে ৰচনা কৰা 'ৰামায়ণ'খনক *গীতি-ৰামায়ণ* বোলাৰ কাৰণ কি? অসমীয়া সমাজত এই ৰামায়ণৰ প্ৰভাৱ নির্ধাৰণ কৰি প্ৰৱন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ অসমীয়া ভাষাত প্ৰথমে কোনে ৰামায়ণ ৰচনা কৰিছিল? সেই ৰামায়ণ প্ৰভাৱ কিদৰে দুর্গাবৰৰ *গীতি ৰামায়ণত* পৰিছে— আলোচনা কৰক।

*** ***** ***